

MODRA
PTICA
LETO
XI.

LETO 1939/40

ŠTEV. 6

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša din 100.—. Posamezna številka din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 6. ŠTEVILKE

MAJ

Ivo Brnčić: Cankarjeva ljubezenska drama

Winston Churchill: Podmorniška vojna

Vladimir Bartol: Na oddihu

Tone Čufar: Gospodarjev obisk

Poročila

Razno

CANKARJEVA LJUBEZENSKA DRAMA

IVO BRNČIĆ

(Nadaljevanje)

Neuspešni ljubimec

Občutje manjvrednosti, ki je tipična sestavina pubertetne erotike, iz njega izvirajoči ljubezenski neuspehi, katerih posledica je nova okrepitev občutja manjvrednosti — v tem začaranem krogu se giblje Cankarjevo erotično življenje od začetka do konca. Ta strašni circulus vitiosus ne pogreša enega samega člena ter se navsezadnje z vso zakonito nujnostjo (zakaj le-ta ne velja v psiholoških predelih nič manj kakor v katerem koli življenjskem območju) zaključuje z »arrangementom«, ki je psihološki kazuistiki dobro znana zadnja postaja vseh podobnih ljubezenskih usod: z umikom pred žensko in erotično funkcijo sploh.

Cankarjev primer kaže vse stopnje tega razvoja v nenavadno izraziti obliki in logični zaporednosti. Dvom nad samim seboj kot moškim in ljubezenskim pretendentom, o katerem je že bila beseda, se v njegovih izjavah o sebi zelo pogosto družijo z ugotavljanjem lastnih ljubezenskih neuspehov. »Jaz sem obsojen,« je tarnal v pismu Anici Lušinovi 16. septembra 1902, »da jabolko rišem, namesto da bi ga lepo pojedel, dasi umiram od lakote. Da pojem o ljubezni, ko je ni zame, dasi sem je, starec, tako žejen... In kar je pri vsem tem najbolj neumno, — da vse to vem, da se svoje ničvredne klavernosti tako dobro zavedam. Neprijeten, o nesramen čut je to, da je človek pozabil živeti... Vse, kar bi bil kdaj lahko doživel lepega, sem zamudil, ko je bilo že čisto pred mano in sadove, ki so bili namenjeni meni, so potrgali drugi« (LZ 1926, str. 444—5). Ko našteva v črtici »Jutranja cigareta« (II. zv., str. 292) vse svoje življenjske nadloge, ki zjutraj splahnijo v nič, da se vsak večer vnovič povrnejo v podobi »hladnega obraza« »prijatelja izza mladih dni«, ki ga opozarja na vsa njegova »razočaranja« in vse njegove »grehe«, pravi Cankar: »Kaj je na tem, če pada kri iz srca? Nič... Kaj je na tem, če sedi moja ljubica na vrtu in poljubljuje mojega prijatelja? Nič... Kaj je na tem, če so padli v morje moji cilji? Kaj je na tem, če mi pljujejo ljudje v obraz?« (Str. 294.) In slednjič, tik preden zaključijo črtico z odstavkom, v katerem napove konec tega radostnega jutranjega razpoloženja in ponovni večerni obisk svojega mučitelja, se zopet vrne k motivu svojega ljubezenskega neuspeha ter dobesedno ponovi besede o ljubici, ki poljubljuje njegovega prijatelja. V tej bilanci lastnih življenjskih težav je torej prihranil ljubezenskemu polomu posebno važno mesto, kar je gotovo vsaj značilno. Na zgoraj navedeno pismo Lušinovi spominja v svojem začetku črtica »V marcu« (XV. zv.), o kateri pravi Izidor Cankar, da je »avtobiografskega značaja« (str. 324). »Koliko let je že, ko sem zlagal sladke verze na čast blede in pobožni Francki? ...

Zadnjič sem srečal Francko na cesti; žalno je bila oblečena in otroka je vodila za roko. Morda je že vdova... Koliko je let, ko sem prepeval slavo sinjeoki, zlatolasi Heleni? ... Zadnjič sem srečal Heleno; šla je s svojim možem...» (Str. 239—240.)

Še v dobi »Moje njive«, ko se je s čudovito tenkim, skrajno izostrenim etičnim posluhom vračal v preteklost, v svojo mladost, ko je v slutnji bližnjega konca poravnaval — tudi s sila bridkimi samoobtožbami — svoje račune z ljudmi ter v nevidni navzočnosti poslednjega vračnika tehtal vse svoje dejanje in nehanje, še tedaj se mu je utrgal iz ranjenega srca vzdih nezadoščenega ljubezenskega hrepenenja, vzdih pozne, kljub vsemu še zmeraj žive romantične nostalgije, vzdih po doživetju, ki je bilo zanj izgubljena življenjska dragocenost. »Kje si, Pavla«, je zapisal v črtici »Utrinek iz mladosti« (XVIII. zv.), »ki sem te poljubil tolikrat na srce, na ustnice nikoli? Zvezda, ti samotna, tiha, kam si se utrnila?« (Str. 405.)³ Problem je bil za Cankarja očitno tako pereč, bolečina nad lastno neizživljeno ljubeznijo tako grenka, da se prav do konca svojega življenja ni mogel docela spraviti z usodo, ki ga je prikrajšala za eno najprvotnejših, najslajših življenjskih lepot, ki bi ji zanj nihče ne mogel biti hvaležnejši kakor on, ki mu iskanje in ustvarjanje lepote ni bila zgolj ena poglobitnih nalog, temveč včasih že ves smisel človeškega življenja.

Kakor sklepa Kraigher v svoji študiji (str. 24), je Cankar »v svojem tridesetem letu že obupal nad svojim zdravjem, nad življenjem in ljubeznijo«; vendar se je kriza v njem gotovo pripravljala in se napovedovala že davno prej. Še več: že od vsega začetka se giblje njegovo razmerje do ljubezenskega vprašanja in do ženske na liniji umika pred romantično nalogo; vzporedno z obupnimi poskusi, da bi ta večno odprti problem svojega življenja rešil praktično, namreč z zakonom, si je nenehno iskal leka v podobnih »operacijah« nad samim seboj, kakršnih najtežja je bila po Kraigherjevi analizi »Nina«. A med zunanji simptomi te njegove razklanosti je zlasti značilno njegovo omahovanje med njegovo nevesto Löfflerjevo in njegovo ljubljansko ljubeznijo v letu 1908., ki je nekak uvod v njegov končni beg pred ženitvijo in razodeva njegovo (nezavedno) vnaprejšnjo pripravljenost, urediti romantični konflikt tako, da bi se mu preprosto izognil ter se odrekel nadaljnji borbi, upanju, dejanju. Izidor Cankar poroča (XIV. zv., str. 295), da se je Ivan Cankar »povrnil (na Dunaj) ves nemiren in razdvojen, omahujoč med novo ljubeznijo in svojo obvezo do dunajske »neveste'...« Kako težka je bila ta njegova ljubezenska kriza in kako malo mu jo je uspelo preboleti, dokazuje okoliščina, da se je Löfflerjeve še leta pozneje spominjal z občutkom nepopravljive krivde. Ta njegov umik mu je vedno znova vznemirjal vest, očitki samemu sebi so ga mučili tako stano- vitno in tako zelo, da je ta motiv obdelal — zdaj bolj in drugokrat manj

³ O pomenu tega pogosto se ponavljajočega motiva »ponesrečenega ljubimca« razpravlja Božo Vodušek v svoji knjigi (str. 113 in predhodne strani). — Zanimivo je dejstvo, da je tako v »Martinu Kačurju« kakor v »Tujcih« romantični polom neposredni sunek, s katerim se začne junakov propad. Oba, Kačur in Slivar, sta glede romantičnih reči popolna slabiča, prav tako tudi Grivar iz »Novega življenja«; neuspešen ljubimec je Jerman v »Hlapcih«, slabiči so naposled tudi vse tri glavne moške postavice iz »Volje in moči«, posebno Jerebičar in Jošt, in še cela vrsta Cankarjevih moških, tako da spada ta tip moškega med njegove stereotipne podobe.

zvesto po resničnem dogodku — nič manj kakor osemkrat. (»Siromak Matija«, XIV. zv.; »Večerni gost«, »Spremljevalec«, »Črtice«, »Ponočni spomini«, »Grobovi«, XVIII. zv.; »Jutranji gost«, XIX. zv.; »Blago z Dunaja«, XX. zv. — Zanimiva je tudi podrobnost, da je sorodnost med »Črticami« in »Jutranjim gostom« tolikšna, da gre prav za prav le za dve redakciji istega spisa; isto velja tudi za črtici »Grobovi« in »Blago z Dunaja«.)

Pravkar omenjena dejstva pričajo že sama, da je bila ta epizoda Cankarjevega ljubezenskega življenja veliko pomembnejša kakor bi bila videti na prvi pogled; a v pravi luči jo pokaže šele ugotovitev, da ga skoraj ni podobnega primera, ki bi zanj ne veljal psihološki zakon, da pomeni nihanje med dvema ženama v bistvu zgolj nezavedno težnjo, umakniti se tako eni kakor drugi — kajti človekova ljubezen je pač nedeljiva in ljubiti dve ženski hkrati pomeni zategadelj natanko toliko kakor odrekati v resnici obema svoje srce. Trditev bi utegnila zveneti pretirano, če bi je ne upravičevalo pričevanje Cankarja samega. V prvem poglavju že omenjene avtobiografske črtice »Marta in Magdalena« (XV. zv.), ki razodeva (kar je znova treba poudariti) Cankarjevo močno nagnjenje do podcenjevanja samega sebe kot moškega in ljubimca, pripoveduje namreč pisatelj z besedami svojega dvojnika, kako se je »ta neznatni človek zaljubil z vso udanostjo« v dekle »tihe, smehljajoče, ponižne lepote, ki jo ljubijo neznatni ljudje« (str. 218), kako se je poroka zavlekla in kako se je slednjič zaljubil v drugo dekle. Važna posebnost te zgodbe pa je Cankarjevo izrecno zagotavljanje, da ljubi obe: »Ali verjameš, da je mogoče ljubiti dvoje žensk hkrati, obedve odkritosrčno in z enako močjo?« (Str. 217.) To pomeni, da ni šlo samó za preprosto in nič kaj nenavadno naključje, da se je že zaročen zaljubil v drugo dekle, ampak za veliko bolj zamotane, izjemnejše in psihološko vse daljnosežnejše reči. A uganko te Cankarjeve razklanosti med ljubeznijo do dveh žená in posredno sploh njegov erotični problem pojasnjuje že njegova nadaljnja izjava, ena tistih Cankarjevih izjav, s katerimi je ta sončno čisti in nedotaknjeni človek, ki ni bil nikdar zmožen niti najmanjše laži, tolikokrat naravnost otroško prostodušno sam dajal ključ do vseh kamric svojega srca: »On pa je bil neznaten človek, ostal je na križpotu in si ni upal ne na to ne na ono stran« (str. 220; oboje podčrtal I. B.). Précej nato pripovedovalec spet poudari svojo »neznatnost«: »Če bi tisti človek ne bil neznaten človek, bi bil vzbudil dvojno ljubosumnost; tako pa je vzbudil dvojno zaničevanje« (ibid.).

Ta značilna neposredna zveza med poudarjanjem lastne »neznatnosti« in med priznanjem, da »si ni upal ne na to ne na ono stran«, ravno ta svojevrstna, izvirno cankarjevska zapovrstnost asociacij razkriva pravo naravo in vso psihološko pogojenost obravnavane ljubezenske krize. »Ni si upal«, ker je bil preverjen, da je »neznaten«! Podzavestni vzrok njegovega omahovanja med dvema ženama je bila potemtakem neka bojazen, povsem odkrito priznana bojazen pred dejansko, resnično ljubeznijo, in vzrok te bojazni je bila preverjenost o lastni »neznatnosti«. A če gre kaj vere psihološki izkušnji, da je vse, kar koli počne človek na zemlji, tudi izraz določenih zavednih ali podzavestnih teženj, potem je tudi to Cankarjevo omahovanje moralo imeti neki namen. Domnevo, da je bilo to dejanje Cankarjeve ljubezenske drame le nekak nezaveden

poskus pobega pred konkretno in končno veljavno ljubezensko odločitvijo in da je v njem nastopila v glavni vlogi tragična nuja celotnega njegovega ljubezenskega izživljanja, namreč nagib, osvoboditi se erotične dolžnosti, ki jo človeku imperativno narekuje stvarno življenje — to domnevo le še potrjuje njegova poznejša likvidacija edinega ljubezenskega doživetja, ki bi se v resnici utegnilo končati z zakonom. Nič čudno pa ni, da se je prav ob tej priložnosti pokazala še neka posebnost Cankarjevega erotičnega doživljanja: njegova premaknitev iz stvarnosti v neko drugo dimenzijo. Zakaj ko poudari sobesednik Cankarjevega dvojnika, da povest, ki jo je slišal, »nima pametnega konca«, mu oni odgovori: »Da bi ga tako ne imela!... Tista dva lepa obraza sta se spojila v en obraz; v obraz, ki ga ni« (str. 220—1; Podčrtal I. B.).

Umik iz stvarnosti

»Obraz, ki ga ni«! Ženska je torej prenehala biti dejansko, zemeljsko bitje, Cankarjevo ljubezensko čustvo se je iz arene tega sveta umaknilo v fiktivni, abstraktni svet domišljije. Ni se sicer odpovedal lepoti — kako bi se bil tudi mogel, on, ki mu je bila važnejša od vsakdanjega kruha in strehe nad glavo —, le borba zanjo se je prenesla iz realnosti v sanje. Cankar je obupal pred težavami, ki so se v dejanskem življenju postavljale po robu njegovemu ljubezenskemu hrepenenju; zagrenjen in zastrašen kot ljubimec, razjeden in bolan od nevere v svojo moško veljavo se je zatekel tja, kjer izgubljajo pozemski zakoni svojo vrednost, kjer je edino merilo in edina oblast svobodni duh s svojimi prividi, v pokrajino neomejenih možnosti, kjer sleherni želja komaj porojena že sproti uresničuje samo sebe in je človek docela sam, sam in zategadelj mogočen kakor božanstvo, ki preustvarja sebe in vse, kar ne ustreza njegovi volji. Prenos ljubezenske problematike in resničnosti v to namišljeno kraljestvo sanj, v to pribežališče vseh razočaranih in užaloščenih duš, to je druga oblika Cankarjevega bega pred erotično nalogo. Pojav ni prav nič izreden. So ljudje, ki se pred erotičnim imperativom skrijejo celo v nesrečno ljubezen, ki jim (podzavestno) postane pomalem pravi pravcati kult ter jih uspešno varuje pred vsakršno možnostjo, da bi si naprtili kakršno koli ljubezensko obveznost. Zanje in za vse podobne primere s Cankarjevim vred veljajo besede ruskega seksuologa L. S. Friedlanda: »Takšni ljudje so prav za prav zdravi. Nekatere privede do neuspeha edinole nezaupanje vase. So kakor vojskovodja, ki beži z bojišča zaradi teoretične podmene o možnosti poraza.«

Že samo prvo srečanje z žensko je Cankarju vselej izredno bolešno doživetje. Takšnih srečanj je opisal več in v bistvu vedno enako, tako da spada ta dogodek v vrsto tistih stalno se ponavljajočih prizorov, ki so za njegovo literaturo tako značilni. Kako globoko pa je bil zakoreninjen njegov ljubezenski brezup in kako zgodaj se je porodil v njem, priča že epilog »Erotike«: »Šel sem nekoč po cesti, sredi travnikov, in ves sem bil pust in žalosten. In takrat pride mimo kočija, švigne mimo kakor sanje. Videl sem samo obraz — bel obraz device, velike, zamišljene oči, par kodrov na čelu nad ušesi. Na glavi se je svetil florentinski slamnik, zasvetil se je še enkrat v daljavi in vse je izginilo... Takó, Minka, je šlo vse mimo mene. In mladost in življenje in ljubezen — vse je šlo mimo mene...« (I. zv., str. 56—7.) Problem erotične neiz-

življenosti označuje potemtakem že Cankarjev prvi izraziti samoizpovedni spis. Z natanko istimi značilnimi podrobnostmi in tudi zaključki se ponovi situacija tudi v črtici »Večerne sence« (XVIII. zvezek, str. 37): »... voz je švignil mimo mojih oči, v vozu je sedela ženska, kakor bi je ne videl lepše v samih nebeških sanjah; solnce se je lesketalo v zlatih laseh, sijalo je na beli slamniki, na belo bluzo, na beložareča lica; kakor se je podoba prikazala, tako je bliskoma ugasnila, izginila — svetloba v svetlobo. Kadar sem jo videl v poznejših letih, me je bilo strah in umaknil sem se prav do jarka: 'Tako si šla, mladost, tako si mi pobegnila, sreča, brez pozdrava in blagoslova'.« Vse pozornosti je ob teh besedah vredno dejstvo, da se v Cankarju vpricho lepe neznanke pri priči, kakor po neki avtomatični nujnosti, vzdranita dve čustvi, ki tako pogosto spremljata njegove izjave o lastni ljubezenski usodi: s t r a h pred žensko in pa žalost za izgubljeno ljubezensko srečo in mladostjo. Enak ali vsaj zelo podoben prizor — hipno opaženi »beli« obraz, skoraj nematerialen in nadvse lep, pogled zasanjanih ženskih oči, ki ga prevzame s sladko bolečino — se z isto primesjo malce romantične pravljíčnosti ponovi celó v Cankarjevem »najobjektivnejšem« delu, v »Martinu Kačurju«: »Voz je prišel mimo starinskega gradu... v lopi je sedelo mlado dekle v rdeči bluzi, okrenilo se je in Kačur je videl, kakor v hipnem snu, bel obraz in dvoje črnih, velikih oči« (IX. zv., str. 57). Še značilnejše je srečanje s stereotipno neznanko v »Popotovanju Nikolaja Nikiča« (III. zv., str. 76—7). Tragičnost tega doživetja je tu tako poudarjena, da je nemara treba dobesedno razumeti Dionizov namig na samomorilsko izkušnjava, ki ga Nikič označi za »ekstravagantnega«: da je namreč potem, ko je »izginila za kostonji bela obleka in je izginilo dvoje velikih, mokrih, nedolžnih oči«, »pogledal na debelo vejo nad sabo«. Kajti »človek ugleda pred sabo nekaj čudovitega in spozna, da je to edini cilj njegov«; pomembna pa je kategorična trditev, da je ta cilj a priori nedostopen: »Če spozna obenem, da tega cilja ne more doseči, kaj mu potem ostane, prašam Vas?« O tem, da mu ljubezni ni dano sprejemati, marveč samó dajati, ni za Dioniza nobenega dvoma, preverjen je, da mu je »usojeno, da nosi to breme do konca«.

Ženska kot predmet Cankarjevega hrepenenja — zakaj Kačur in Dioniz sta vsaj glede svojega odnosa do ljubezenskih reči pač pisateljeva avtobiografska posnetka — ženska se torej že v prvem trenutku prikaže pred njim v neki docela neosebni, splošni, že domala idealizirani podobi, in ta komaj še resnična, v sanjski privid razblinjajoča se ženska mu je po lastnem zatrjevanju tudi nedosegljiva. Ta misel se v Cankarju ob pogledu na lepo, občudovanja in ljubezni vredno dekle skoraj redno obnavlja; tako, postavim, tudi v črtici »Mimo življenja« (VII. zvezek), v kateri se že omenjeno opisovanje lepih deklet konča z resigniranim refrenom: »Ne, bratec, to vse ti je tuje, nedosegljivo za zmirom« (str. 3). Vprašanje nedosegljive ženske pa je tudi v tesnem sorodstvu s problemom tistega Cankarjevega »hrepenenja«, ki je v njem dobilo polagoma že ideološko vsebino in ki mu pripada važen prostor v njegovi življenjski filozofiji. Trditev pač ne more več presenetiti, saj je Cankarju nedosegljiva ženska nekajkrat celó tvarna prispodoba njegovega »hrepenenja«. Tako se v »Življenju in smrti Petra Novljana« ženski obraz kot simbol hrepenenja hipoma pojavi pred romajočim popotnikom, tem Cankarjevim stalnim preutelešenjem samega sebe, »tako čudapoln, kakor hrepeni

po njem nemirno srce popotnika... Kam so pač sanjale tiste oči? Kakšna dežela se je odpirala med oblaki v brezkončnost?... Tam je bil tisti popotnik, ki je romal truden po pusti pokrajini, z močno hrepenenjem s srcem, in je romal vseh smerom okoli zemlje in ni dosegel cilja nikoli« (VI. zv., str. 144—5).

Dejstvo pa, da Cankar pojem, kakršen je zanj »hrepenenje«, asociira s predstavo ženske, je za njegovo doživljanje erotike nemalo značilno. Zakaj to »hrepenenje« ima smisel in namen v samem sebi, je večno, uresničenja mu ni mar; njega objekt, v tem primeru ženska, je ipso facto nedosegljiv, zakaj če bi bil drugačen, bi ga ne bil več vreden. Na ta način postane ženska kot utelešenje lepote ali hrepenenja (kar Cankar pogosto istoveti) kajpak nedotakljiva, že v naprej izločena iz sfere pozemskega, dejanskega interesa. Če pa lepota že kot taka vsebuje atribut fizične nedotakljivosti — in kako blizu take misli je bil Cankar, se bo še neredko potrdilo —, potem je povsem razumljivo, da je ljubezenska potešitev možna edinole v nekem drugem, irealnem svetu. Primer takega erotičnega izživljanja je črtica »Tisti lepi večeri« (I. zv.), v kateri se Cankar ob pogledu na neznano lepotico vprašuje: »— ali nisem božal ta krasni obrazek tam v skriti lopi, v samotnem grajskem parku?« (str. 107). Nedosegljiva konkretna ženska se je torej izpremenila v sanjsko podobo, kar v teh okoliščinah pomeni, da je naposled vendarle postala dosegljiva ženska. In za to Cankarju ravno gre.

Ta preobrazba stvarne ženske v nadzemljsko abstrakcijo je v Cankarjevi erotični prozi kaj pogost pojav, je sploh eno najizvirnejših prizadevanj njegove erotične domišljije. »Zdi se mi, da ne ljubim ženske, da ljubim tisto zvezdo, ki sije visoko nad vsemi, ali da ljubim sonce samo«, pravi v črtici »Trubadur« (XV. zv., str. 289), katere avtobiografičnost poudarja Izidor Cankar (str. 325). Ko je Cankar napisal to črtico, mu jih je bilo že čez trideset. Da ga pa takšna ljubezen nikakor ni osrečevala, kar je kakopak več ko umevno, priznava sam: »Nenadoma sem opazil, da klečim pred živo žensko, žive ljubezni vredno. Vroče je vzkipelo v meni, spreletelo me je, kakor ogenj od glave do nog... planil bi bil, objel bi jo bil, pritisnil jo k sebi, iztislil ji sapo in dušo...« (str. 291). Toda: stara, znana, grenka nevera vase, nepremagljivi strah stoji pred njim kakor angel z ognjenim mečem ter mu brani stopiti v raj: »Če slečem zvonkobesednega trubadurja, ostane zaljubljeni Peter, ki bo slišal ob prvi uri, ob prvi prisrčni besedi, ob prvi hudi kretnji: „Mein Herr, was soll denn das? Odstranite se!“« (str. 292). Iz trpke ironije nad samim seboj zazveni v sklepu znova boleсна melodija o neuspešnem ljubimcu: »Tako je pripovedoval ubogi Peter. Pavel je verno poslušal, nato je šel k nji še tisti večer, objel jo je in poljubil, ter jo je ljubil vso lepo dolgo noč« (ibid.).

Še bolj je poudarjena odmaknjenost ženske kot Cankarjevega ljubezenskega objekta od stvarnega sveta v »Volji in moči«, tem izrazitem obračunu s samim seboj. »Med zvezdami sem ugledal ženski obraz«, pripoveduje Štefan Bratina (in pač tudi zastopa pisatelja samega). »Tako lep je bil, da ga ni mogoče popisati« (XVI. zvezek, str. 255). A Bratinova reakcija na to srečanje je povsem svojevrstna: »Ko sem ugledal tisti beli obraz med zvezdami — ali nisem zahrepenel po onostranskem življenju, po življenju brez teže telesa?« (str. 261). Najnaravnejša, najprirodnejša želja, da bi si pridobil ljubljeno ženo, se

tedaj v njem kratko in malo ne pojavi; narobe: samega sebe bi se rad ob pogledu nanjo iznebil, privid žene, ki prej sam zagotavlja, da ne bo zanj »ne miru in ne sreče«, dokler je ne doseže, mu navsezadnje samó priskuti življenje. V »Milanu in Mileni« je junaku njegova izvoljenka »kraljična«, katere »življenje je pesem iz davnih časov« in ki se »izprehaja po vrtovih zakletega gradu...«, pogled uprt v daljno, daljno daljavo...« (XVII. zv., str. 92). Milan ne ljubi dejanske ženske, v njej ljubi le svojo lastno predstavo ženske, realna ženska mu ni v bistvu nič drugega kakor pretveza. »Gledal jo je čisto mirno, brez gorkote in brez poželenja; niti za hip ni videl ženske« (str. 133). A da je v Cankarju vendarle živel neki dvom v življenjskost take ljubezni, pričajo nadaljnje vrstice, v katerih se znabiti skriva neka samokritična ost: »Bila je v njegovih mislih kakor pesem tistih poetov, ki pazijo na gladko brušeno, blagozvenečo besedo ter opevajo le take občutke, da bi jih človek svetle in snažne brez skrbi postavil na kredenco med vaze in porcelanasto drobnjav« (ibid.).

Zakaj kar je v črtici »Krčma ob cesti« (XVIII. zv., str. 411) dejal o Heineju, ki da je »ljubil ljubezen, ne ženske«, to velja za marsikateroga njegovega junaka in v nekem smislu tudi zanj samega.

(Se nadaljuje.)

PODMORNIŠKA VOJNA

WINSTON CHURCHILL

Winston Churchill, ki je bil že v svetovni vojni mornariški minister, je tudi sijajen pisatelj. Napisal je celo vrsto memoarskih in političnih knjig. Ta članek prikazuje eno izmed najzanimivejših poglavij svetovne vojne.

1

Naposled je vendar izšla peta in zadnja knjiga mornariškega ministrstva o pomorskih operacijah. V njej je popisano vse delovanje naše mornarice v zadnjih dveh letih pomorske vojne. Zdaj lahko bereš o vsem, kar so storili vélikega naši pomorščaki. Pri teh hladnih ugotovitvah pa nimaš nobenega vpogleda v heroično plat teh bojev. Knjiga je namreč dokaj pusta. Ne odbija te samo zavoljo preštevilnih tehničnih potankosti, marveč predvsem zato, ker je delo več različnih piscev. Pozna se ji, da je moral vrli zgodovinar predložiti delo svojim predstojnikom in še raznim drugim ministrskim odsekom. Tudi razne osebnosti, ki so imele pomembno vlogo v tej zgodbi, so nedvomno brez posebnega oklevanja rabile svoje škarje in svoje radirke. Plod tega vsega tega je nekak uraden skupek, konglomerat, ki ni niti preprosto in neustrašeno pripovedovanje, kakor bi pričakoval, niti brezhibna in prodirna razčlemba vélikih bojev, ki so se dogajali v tem času. Ali bogata snov te knjige je tako strašna in presenetljiva, po njenih straneh drve tako ogromna, tako draga in tako pošastna bojna sredstva, da se zdi vsa ta tako pridno namešana, nepregledna množica postranskih podrobnosti prava zakladnica tistemu, ki se hoče poučiti o zadnjih dveh, najbolj orjaških letih pomorske vojne.

Če hočemo razumeti izsledke tega zaključnega zvezka, si moramo predočiti tudi vse prejšnje vojne faze. Že leti 1914. in 1915. sta v celoti

potrdili politiko mornariškega ministrstva. V tistih dneh stiske in naporov pa niso dovolj uvaževali veličine in obsežnosti nezaslišane naloge, ki jo je vršilo naše vojno brodovje. Z oceanov smo pregnali vso sovražnikovo trgovino, pota za dovoz živeža, čet in orožja so bila na razpolago edino še zaveznikom. V aprilu leta 1915. je imela Anglija na morju premoč, kakršne ni imela niti v Nelsonovih dneh. Varnost na morju je bila tolikšna, da sploh niso več razmišljali o njej. Nemčiji sta preostali na oceanih le še pobegli križarki Dresden, ki je kradoma prežala ob vznožju ledenikov Ognjene zemlje in pa Koenigsberg, ki je obtičala brezmočna in ujeta v meglenih skrivališčih južnoafriške lagune. Veljalo je za nekaj samoumevnega, da so morja za zaveznike varna. Zavarovalnina, ki je znašala manj ko pol odstotka, je bila zadostna, da je lahko kljub vojni vsaka ladja brez nadzorstva in brez slehernih zadržkov krenila iz vsakega pristanišča in kamor je hotela.

Porok te čudovite varnosti je bilo Veliko brodovje, ki je, dejal bi, skoraj lenuharilo na daljnem severu v Scapa Flowu. To brodovje je vladalo morjem kakor še nikoli. Vsa vojna se je konec koncev sukala le okoli tega tihega skrbno varovanega in le redkokdaj vidnega tečaja. Če bi ne bilo našega Velikega brodovja, bi Nemčija nemudoma napadla in pretrgala vse zavezniške prometne zveze na morju in bi lahko ogrožala sleherno ped francoske obale. Samo zaradi Velikega brodovja niso mogle nemške križarke in druge nemške vojne ladje, ki bi sicer po mili volji krožile po Atlantiku in po Rokavskem prelivu, že v nekaj tednih prekiniti vsega našega pomorskega prometa in prebiti našo brezobzirno blokado, proti kateri so morale pozneje nemške podmornice bojevati prav tako srdit kakor brezuspešen boj, ki je trajal celi dve leti. Brez Velikega brodovja bi se moral že v prvih vojnih fazah zrušiti ves obrambni zavezniški vojni aparat. Bilo je tisti »varni ščit«, za katerim se je branila Francija, ščit pod čigar zaslonbo je bilo prepeljanih v zavezniške bojne črte in iz njih nič manj ko dva in dvajset milijonov ljudi.

Dejstvo, da smo že pred vojno napovedjo poslali Veliko brodovje v Scapa Flow, je imelo popoln in hipen strategičen učinek. Ko se je konec avgusta 1914. naša vojna mornarica tako imenitno izkazala s svojim sijajnim in uspelim zaletom v Helgolandski zaliv, je tudi nemški cesar — potem, ko je žalostni konec njegovih križark, ki so tonile tako rekoč na lastnem paradnem izprehajališču, potrdil njegove manjvrednostne komplekse — priznal našo premoč na površini morij.

Nemškim admiralom, čijih načrti so bili zdaj prekrížani, so misli tako rekoč same po sebi zaokrenile k podmornicam. Bile so novo, čudovito in strašno orožje, čigar moči in odpornosti ni dotlej preizkusila še nobena država. Toda Nemčija je sklenila uporabiti to orožje proti pomorski trgovini šele februarja leta 1915. Šele zdaj je lahko von Pohl proglasil prvo nemško blokado angleških otokov. To je bila vsekakor pomembna odločitev. Svet je z grozo in ogorčenjem gledal na potapljanje trgovskih ladij, pri katerem se niti najmanj niso menili za varnost potnikov in posadk. Britanska admiraliteta pa ni bila kdo ve kako vznemirjena. Vedeli smo, da imajo Nemci samo kakih pet in dvajset podmornic, od katerih jih lahko samo tretjina istočasno plove po morju. Ta peščica roparic ni mogla napraviti preveč resnega vtisa na stotine in stotine in stotine ladij, ki so vsak teden zapuščale desetine in desetine pristanov in se vračale vanje. Te ladje so se zdele kakor krdelo kuncev,

ki se podijo preko steze in streljata nanjo samo dva ali trije na pol škiljavi divji lovci. Domala vsi ti zajci so srečno preleteli pot, hkratu pa so bili gozdni čuvaji venomer za petami lovцем samim. Da, nič drugače se ni zgodilo. Leta 1915. smo proglasili, da bomo vsak teden objavili izgube ladij in jih primerjali s številom ladij, ki so zapustile pristanišča. Prva nemška podmorniška ofenziva ni naredila britanski trgovini nobene bistvene, da, sploh nobene uvaževanja vredne škode. Po drugi strani pa so se pojavile hude težkoče za Nemčijo samo, zakaj torpedi, ki so uničevali nevtralne ladje, so rušili tudi dobro voljo nevtralnega sveta. Naposled je prišel potop *Lusitanie* in z njim vihar jeze in ogorčenja, ki ga je dvignil. Nota ameriške vlade je napravila konec tem napadom v britanskih vodah.

Ta podmorniška ofenziva je prenehala v juniju leta 1915., nakar je bila britanska nadvlada na vseh morjih delj ko leto dni — da, skoraj celi dve leti, če upoštevamo pri tem ves čas, ki je minil od vojne napovedi — popolna in je ostala kot takšna tudi neizzvana. Nobena sovražna ladja ni orala voda izven Črnega morja in izven od vseh strani zaprtega Baltika. Da bi se bila vojna končala leta 1915. ali leta 1916., bi zgodovina poročala, da je mimo srečanja obeh nasprotnih mornaric pri Jutlandu angleško brodovje povsem nemoteno vladalo morjem. Med tem zatišjem se je nudila ena in edina prilika, da s svojim brodovjem zaključimo tako pomorsko kakor tudi suhozemsko vojno. To priložnost pa smo za vselej izgubili leta 1915., ko je naša mornarica opustila vsak nadaljnji poizkus, da se prebije skozi Dardanele. Toda tudi še po vseh neizgudah, ki so doletele zavezniški vojski, v tem letu ni noben dogodek prekinil te tišine na morjih. Če bi britanske, francoske in ruske armade v letu 1916. izvojevale odločilno zmago na suhem, bi Anglija nedvomno ohranila svojo nesporno nadmoč na morju.

Toda Nemci so med tem vneto gradili podmornice in njihov mornariški štab je neprestano zahteval novih dovoljenj za gradbo podmornic. Nemški civilni činitelji, ki so se bali, da bi delovanje podmornic splašilo v vojno proti Nemcem tudi Združene države in druge nevtralce, so bili v hudem sporu z neomajnimi admirali, ki so mislili, da bodo svojo domovino in njene vazale osvobodili iz železnega prijema angleške blokade, in ta spor je bil dolga, prikrita in napeta drama. Končno pa je bil obup tisti, ki je odločil v tem primeru.

V letu 1916. so dogodki, kakor postavim, neuspeh pri Verdunu, skrajni napori na Sommi, presenečenje z Brusilovljevo ofenzivo in končno še sovražni nastop Romunije, predstavljali za Nemčijo drugo odločilno fazo v tej vojni. Na vodstvo so bili pozvani zdaj drzni in odločni ljudje. H krmilu sta prišla Hindenburg in Ludendorff, ki sta na vso moč potegnili z admirali. Novi, odločni zaokret tega krmila je pomedel s stališčem, ki sta ga dotlej zastopala nemški ministrski predsednik in nemški zunanji minister. Njuna svarila, da bo privedla brezobzirna podmorniška vojna Združene države med vrste sovražnikov, so bila pri teh brezobzirnih, nasilnih osebnostih kakor bob ob steno.

Od oktobra 1916. dalje je postajalo delovanje nemških podmornic čedalje jače in potopitve so se jele naglo množiti. Devetega januarja leta 1917. so civilisti na konferenci v Plessu, kamor je prišel tudi cesar, opustili odpor proti tem skrajnim vojnim ukrepom. Admirali so dopovedovali z dejstvi in številkami, da bo spravila brezobzirna podmorniška

vojna Anglijo, ki je duša vsega sovražnega početja, v petih mesecih na kolena, ker bodo Angleži izgubili vsak mesec za šest sto tisoč svojih prometnih ladij. Cesar je odobril sklepe svojih služabnikov. Izšli so ukazi in izdani so bili proglašeni. Prvega februarja se je pričela brezobzirna podmorniška vojna in Združene države Amerike so postale smrtni sovražnik Nemčije. Da bi bil kateri koli udeleženec tega sestanka v Plessu vedel, da bo Rusija že čez nekaj mesecev doživela popoln polom, in se po tem takem odpirajo novi izgledi za zmago na suhem, bi nikoli ne padle tako visoke stave, kakršne so padle v tej igri. Udeležencem te konference je bilo namenjeno, da so tvegali skok v neznano, tik preden jih je izučilo, da vodijo do cilja tudi vse manj strašna tveganja.

V prvi fazi pomorske vojne je nemško visokomorsko brodogradništvo nekako molče priznavalo nadmoč Velike Britanije. Od oktobra 1916. dalje, pa se je jela čedalje izraziteje javljati druga faza, to je borba na življenje in smrt, ki jo je vršilo naše brodogradništvo z nemškimi podmornicami. To je bilo vojskovanje, o kakršnem se ljudem dotlej niti sanjalo ni. Ta borba je bila krutejša in bolj zapletena, nego si jo je sploh kdo zamislil. Vse znane vede, vse mehanične, optične in akustične pridobitve, ki so se zdele količkaj uporabne, so vpregli v to borbo. To je bila vojna tabel in računov, kazal in stikal, vojna strokovnjakov, ki so bili v svojem svetu prav takšni junaki, kakor pa vsi drugi vojaki, vojna napetega, potrpežljivega mišljenja in računanja, ki so ga prekinjale eksplozije in umiranja. Bila je vojna posadk, ki so jih pognali na dno morja, da so se tam zadušile, vojna ladij velikank, ki so se brez pomoči in milosti potapljale daleč od domačega pristana.

2

V novembru in decembru leta 1916. smo vnovič doživeli nekakšno pozikusno oživiljenje torpediranja naših ladij, toda javnost in celo vlada sama sta postali sčasoma tako preverjeni o varnosti naše trgovinske plovbe, da je trajalo precej dolgo, preden se ju je jela lotevati resna zaskrbljenost zastran teh napadov. Takrat je zelo procvitala propaganda in tisti, ki so se ukvarjali z njo, so bili kar zadovoljni s takšnim položajem, ker so računali na učinek, ki ga bodo napravili ti torpedi v Združenih državah Amerike. Toda napad se je nadaljeval. Število potopljenih ladij, je raslo od meseca do meseca in ameriški veleposlanik je koj tretjega februarja, se pravi, tik po nemški proglašitvi brezobzirne podmorniške vojne zapustil Berlin, kamor se ni več vrnil, čeprav so Združene države vstopile v vojno šele šestega aprila.

Spričo te tolikšne pridobitve novih sil se je zazdela vojna že toliko kot dobljena. Kako neki naj bi tevtonsko cesarstvo, ki mu je že itak trda predla, kljubovalo temu novemu navaflu stodvajsetmilijonskega naroda. No, pa denimo, da Američani ne bi mogli prepeljati preko oceana svojih armad, denimo, na priliko, da bi nam bila pomorska pota zaprta za dovoz vojnega materiala, petroleja, ali celo živeža — kaj bi se potem zgodilo z našim otokom, ki je bil glavno gibalno vojne, kaj bi se zgodilo z Anglijo in njenimi štiridesetimi milijoni lačnih ust v času, ko smo često imeli komaj za tri tedne živeža v zalogi?

Dotlej je bila britanska pomorska nadmoč tako nesporna, da se je ljudje niti zavedali niso, prav kakor človek ne utegne pomisliti na zrak, ki ga vdihava. Potlej nenadoma pa se je jel zrak strašno redčiti. Topovi

v Flandriji so grmeli še dalje, vseh angleških vladnih krogov pa se je polasčala nova skrb. Torpediranja britanskih, zavezniških in nevtralnih trgovinskih ladij — če upoštevamo pri tem samo podmorniške napade — so narasla v oktobru in novembru 1916. na približno mesečnih tri sto tisoč ton. V januarju so znašale te izgube še vedno dve sto štiri in osemdeset tisoč ton. Z začetkom neomejene podmorniške vojne, ki je bila proglašena v februarju, pa so te izgube iznenada poskočile na približno štiri sto sedemdeset tisoč ton, kolikor je znašala tonaža vseh v tem mesecu potopljenih ladij. Nemški mornariški štab je izračunal, da ima Anglija, poleg ladij, s katerimi mora zalagati svojo in francosko armado, na razpolago še kakih deset in pol milijona ton ladij, s katerimi mora oskrbovati svoje civilno prebivalstvo. V ta namen potrebuje najmanj sedem in pol milijona ton ladij. Če bomo, tako so računali, res vsak mesec potopili zamišljenih šest sto tisoč ton ladij, bomo že v petih mesecih dosegli to usodno številko sedem in pol milijona ladijske tonaže. Te številke same dovolj prepričevalno govore za to, da bo moral ta najhujši nasprotnik Nemčije položiti orožje. Nevarnost je bila smrtna, sledila nas je na korak. Zdaj ni bilo več govora o odločilni bitki na morju, o Dardanelah, o izkrcanju čet na Baltiku ali napadih na Helgoland. Sovražnik nam je meril naravnost v srce, okoli vratu pa nas je vsak dan bolj tiščal prijem njegove železne roke. Ali nas bo zadavila, ali pa bo onemogla v tej borbi? To je bilo vprašanje, ki se je čedalje bolj vsiljevalo Whitehallu. V aprilu so naše izgube spet strahotno narasle, usodni kazalec se je brezobzirno pomikal više in više. Zaznamoval ni nič manj ko 837.000 ton, ki so jih izgubila britanska zavezniška in nevtralna brodogradnja, pri čemer je Anglija sama utrpela 516.000 ton. Da, ta škoda je bila žal samo za petino manjša od one, ki jo je nam kanil prizadejati nemški mornariški štab. Nevarnost nemških podmornic je odrinila vse druge strani vojne, vse je obledelo, vse drugo se je zdelo nevažno in neznatno v primeri z njo.

Ta poslednji zvezek naše pomorske zgodovine, o katerem sem govoril že koj spočetka, popisuje, kakšen silovit dojem je napravila ta nova nevarnost na vojni kabinet, na mornariško ministrstvo in na mornarico samo. V njem izvemo tudi o vseh protimerah, s katerimi smo skušali proti v okom tej pogubi. Podvzeli smo tri vrste obrambnih ukrepov. Prva vrsta teh ukrepov je zadevala predvsem tehnično preosnovo. Novi ljudje v mornariškem ministerialnem odboru niso zanemarili priprav in podvigov, ki so jih začeli že njihovi predhodniki ob prvi podmorniški ofenzivi leta 1915. Zgraditi so dali vse polno manjših ladij, ki so bile bodisi gotove, bodisi še v delu. Izdelali in še izpopolnili so vse iznajdbe in načrte, ki so jih napravili leta 1915. Vodne bombe, ki so eksplodirale v določeni globini, hidrofoni, ki ujamejo najrahljši šum podmorniških strojev, priprave za rezanje minskih žic, razne limanice za manjše bojne enote, mreže s tempiranimi bečvami, izpreminjanje smeri, ladje, ki so rabile kot pasti proti podmornicam — vse to je delovalo zdaj s polno paro. Druga vrsta je zadevala preosnovo mornariškega štaba in ustanovitev posebnega odseka za podmorniško vojno. Usodo narodov pa je odločil še neki tretji pripomoček, in to je bila uporaba spremljevalnega sistema.

Ni je zgodbe iz svetovne vojne, ki bi bila važnejša in poučnejša za bodočnost, kakor je bil spor glede uvedbe spremljevalnega sistema na

morju. Ta spor je bila dolga, huda in živahna borba med amaterskimi politiki, ki so prišli na oblast po lestvici naših parlamentarnih institucij in pa med merodajnimi, poklicno naobraženimi in izkušenimi izvedenci mornariškega ministrstva in njihovimi častniki. Najbolj čudno pa je, da so imeli prav politiki in ne pomorščaki. Politiki so imeli prav v povsem strokovnem, tehničnem vprašanju, ki sploh ni zadevalo njihovega področja, marveč je neposredno in bistveno posegalo v poklicno delovanje pomorščakov, ki so bili v zmoti.

Je pa še neka okolnost, ki ni nič manj važna. Politiki, ki so predstavljali civilne oblasti in so se obupno borili za obstanek države, so odstranili cele gore predsodkov in krivih argumentov, ki jih je nagrmadila admiraliteta sklicujoč se na to, da je pač najvišja mornariška avtoriteta. Kaj podobnega bi se ne moglo zgoditi v nobeni drugi državi. V Nemčiji, na priliko, so morali cesar in njegovi ministri meni nič tebi nič priznati vsa dejstva in številke, ki so jih navajali mornariški strokovnjaki in se sprijazniti z njihovimi mnenji. Ko je admiral Holtzendoeff izjavil, da bo brezobzirna podmorniška vojna pripravila Anglijo vsak mesec ob šest sto tisoč ton ladjevja in bo tako v petih mesecih njena bojna moč strta, in pri tem poudaril, da si upa trditi to na čast in pošteno vest načelnika nemškega mornariškega štaba, mu kratko in malo ni bilo več moč oporekati. Hindenburg in Ludendorff sta bila korektna napram svojim kolegom v mornarici. Osvojila sta njihovo mnenje in civilnim oblastem ni kazalo drugega, kakor da se vdajo, sicer bi se na lepem znašli pred očitki, da utegne njihova strahopetnost in odločnost pripraviti Nemčijo še ob njeno zmago, če že ne ob njen obstanek.

Vse bolj trmoglavji pa so bili angleški politiki, ki so si bili svesti, da se za svoj položaj nimajo zahvaljevati nikakšni višji milosti. Mornariškim veščakom so zastavljali najrazličnejša vprašanja. Ni jim bilo vselej dovolj, če so jim oni odgovarjali z »ne«, nikar da bi se jim zdele njihove številke in ugotovitve že vnaprej neovržne. Prav nič se niso tresli pred poklicno avtoriteto, če so po svoji laični pameti menili, da je kaj napak. Ni se jim zdelo nevredno zasliševati na skrivaj mlajše častnike, ki se jih je tikalo to vprašanje in se posluževati njihovih mnenj v debatah, v katerih so izpodbijali naziranja pomorskih predstavnikov.

Takšnega vohuna so imeli politiki v osebi sira Mauricea Hankeya, ki je bil tajnik odbora za obrambo imperija in tajnik vojnega kabineta in se je smel v tem svojstvu vtikati v vsa področja, v mornariške, vojaške, uradne in politične zadeve. Sicer se je pri tem na vse kriplje držal uradnih običajev, vendar ni zato nič manj brezobzirno iskal izhoda iz zagate. Za njim je stal Lloyd George z Bonarjem Lawjem ob strani. Oba ta moža sta imela oster, prodiren smisel za dejstva in za številke. Nista si ravno belila glave zavoljo uradne etikete in zlate šerpe niso napravljale pretiranega dojma ne na enega ne na drugega, najmanj pa na Lloyda Georgea, saj je bil človek, ki se je dokopal do oblasti z nekim presenetljivim združkom zvijačnosti in neugnanosti. Bil je prepričan, da ga bodo obesili, če ne dobi vojne, in si tudi ne bi preveč pomišljal prevzeti pod takšnimi pogoji odgovornost za njen izid.

Oba ta ministra sta že v novembru 1916., ko so se jele množitve naših ladij, nasvetovala, da bi uvedli oboroženo spremstvo za trgovske parnike. V tem predlogu ni bilo nič tako novega, saj je takšno spremstvo znano že iz prejšnjih vojn. Baš tako smo tudi ob izbruhu vojne tako učinkovito

zaščitili prevoze čet pred nemškimi križarkami, da niso mogle potopiti niti ene same ladje. Spremstva torpednih rušilcev so venomer bdela nad Velikim brodovjem in nad poedinimi eskadrami bojnih ladij, da bi jih ubranila podmornških napadov.

Pa si oglejmo vso dolgo vrsto ugovorov, ki so jih nakopičili proti temu predlogu načelniki izvedeniških odsekov in pa ministerialni odbor admiralitete. Ta je namreč dopovedovala, da takšna obramba ne more nuditi varstva proti podmornškim napadom, češ da je v tem primeru že oboroženo spremstvo kot takšno neizvedljivo, ker bi parniki ne mogli ohraniti kurza v cigcagu. Najhitrejši parnik bi se moral obirati najpočasnejšemu na ljubo. To bi pomenilo pač samo potrato časa, nevarnost pa bi bila zato kvečjemu hujša in tonaža našega ladjevja bi ginila iz dneva v dan. Nenaden napad bi zlahka zanesel zmešnjavo med ladje. Podmornica, ki bi pokukala iz vode sredi te popotne karavane, bi utegnila napraviti strahotno puščanje. Uvajati tak obrambni sistem na morju bi se reklo staviti vse na eno karto. Nič manj ko dva tisoč pet sto znaša vsakotedensko število ladij, ki bodisi pristajajo doma, bodisi odhajajo na pot. Na vsako spremno bojno edinico bi smeli priti — tako so trdili v admiraliteti — kvečjemu trije ali štirje trgovski parniki. Kje pa naj dobimo rušilce in torpedovke za vse to ogromno brodovje. Saj jih sploh nimamo toliko. Če hočemo zadostno skrbeti za varnost bojnih enot in patrolj, ki plovejo po bližnjih morjih, nam preostane potem kaj skopo število rušilcev, ki naj bi čuvali našo pomorsko trgovino.

Tako nekako je, v grobih obrisih povedano, izgledal ta nazarenski proces, ki ga je dvignila admiraliteta proti uvedbi spremljevalnega sistema kot sredstva za pobijanje brezobzirne podmornške vojne. Recite, kar hočete, toda izlepa ne boste naleteli na ugovore, ki bi bili tolikanj prepričevalni. Če pa še pomislimo, da so sloneli ti ugovori na iskrenih, neomajnih prepričanjih sposobnih in preizkušenih pomorščakov, ki so prebili dobršen del svojega življenja na morju in so poznali vse mogoče težkoče in zagonetke, o kakršnih se vsem drugim, nepoklicanim niti ne sanja ne, potem je vsekakor nekaj presenetljivega, če so se našli v organizmu britanske države činitelji, ki so s silo oblasti pregazili in izkustveno ovrgli te strokovne pomisleke. Toda, prav to se je zgodilo in še Bog da se je zgodilo, saj bi bila sicer Amerika odrezana od Evrope, Anglija izstradana in izročena na milost in nemilost sovražniku in zmago bi odnesla Nemčija.

3

Nobeno poglavje naše uradne zgodovine ni popisano tako previdno in obzirno kakor je ta spor med vojnim kabinetom in mornariškim ministrtvom glede uvedbe spremnega sistema na morju. Če si laik, boš nemara še tako pozorno prebiral te strani, a si še vseeno ne boš na jasnem, kaj se je prav za prav dogajalo v tem sporu in kako srdit je bil. Podana so v glavnem vsa važnejša dejstva tega spora, vendar v tako skrbno zabrisanih poudarkih in v tolikanj preobrnjeni zaporednosti, da povsem izgubljaš sled za zaključki, h katerim te sama po sebi tako trmasto navajajo. Do prave in marsikomu neljube resnice se dokoplješ šele, če si kronološko dešifriral ta pravi pravcati kriptogram.

Na seji vojnega kabineta 2. novembra 1916., ko je bil ministrski predsednik še Asquith, je Lloyd George pobaral vrhovnega poveljnika na morju sira Johna Jellicoea, če ima morebiti pripravljen kak načrt za obrambo pred nemškimi podmornicami, ki delujejo na naših trgovinskih poteh. Vrhovni poveljnik je odvrnil, da nima nobenega takšnega načrta. Bonar Law je nato vprašal, če bi ne kazalo uvesti spremljevalnega sistema. Načelnik mornariškega štaba je odgovoril, da bi bilo potrebno za vsako posamezno ladjo posebno oboroženo spremstvo. Prvi pomorski lord sir Henry Jackson je dodal tej izjavi še svoje osebno mnenje, da poedine ladje v takem spremstvu ne bodo mogle vztrajati v tako tesni medsebojni sosesčini, da bi jih mogla ščititi peščica torpednih rušilcev. To mnenje protivnih oblasti je bilo za enkrat odločilno. Naše izgube na morju so med tem nenehoma naraščale in pollašal se nas je čedalje večji strah, ki pa nikakor ni mogel omajati admiralitete v njenem naziranju, nasprotno, imenovanje sira Johna Jellicoea na mesto prvega pomorskega lorda je še utrdilo njeno stališče v tem sporu. Mornariški štab je nato v januarju zbral vsa svoja mnenja in vso svojo verodostojnost v spomenici, v kateri je s podrobno obrazloženimi razlogi obsodil načrt spremljevalnega sistema. Kajpada je predstavljala ta spomenica enodušno mnenje vse admiralitete, »kajti opombe visokih uradnikov, ki so se pobliže ukvarjali z zaščito naše trgovine, izražajo isto, ali vsaj približno isto mnenje.«

Kmalu nato, že 1. februarja 1917, se je pričela brezobzirna podmorniška vojna in potopitve trgovskih ladij so že v prvih dneh poskočile na vznemirljive številke. Sir Maurice Hankey je prišel zdaj na dan s svojo znamenito spomenico, v kateri je naskočil vse glavne pomisleke proti spremljevalnemu sistemu. Lloyd George, ki je postal med tem ministrski predsednik je 13. februarja, opirajoč se na to spomenico iznova načel to vprašanje. Ta mojstrsko sestavljena spomenica in jedki odločni ton, v katerem jo je novi vladni predsednik vsilil admiraliteti, še vedno ni mogla v ničemer izpodnesti naziranja starejših pomorščakov, ki je še vedno prevladovalo v mornariških krogih. Kajpada ni nobenega dvoma, da so dali na razpolago številne podatke in argumente, na katere se opira ta spomenica, mlajši štabni častniki, ki so po raznih štabnih uradih reševali vprašanje podmorniške nevarnosti. V mornariški službi je vladala glede naziranje tako stroga disciplina, da bi ta mnenja mlajših častnikov sploh nikoli ne zagledala belega dne, nikar da bi obrodila svoje sadove, če si ne bi dajala duška skozi varnostni poklopec, ki jim ga je nudil odbor za obrambo imperija. Tolikanj zabičavani nauk mladini, da ima admiral po vsej priliki bolj prav od kapitana in ta spet bolj prav od sebi podrejenega komandanta, je izgubil na veljavi v trenutku, ko so prišla v pretres povsem nova in svojevrstna vprašanja in terjala od svojih reševalcev prodirnega in drznega duha, ki mu ni v napoto njegova dolgotrajna rutina.

Ta načrt je zdaj potrdilo tudi izkustvo. Ladje, ki so vozile angleški premog v Francijo, so v zadnjih mesecih leta 1916. pretrpele hude izgube. Francozi so predlagali oboroženo spremstvo, admiraliteta pa se je obotavljala vse do 7. februarja, ko so premogovne ladje jele odhajati le še v skupinah in v varstvu rušilcev. Ta sistem se je obnesel že od vsega začetka. Izmed tisoč dvesto premogovnih ladij, ki so v marcu odšle v Francijo in se vračale domov, smo izgubili samo tri. Toda mornariški

štab je še kar naprej brenkal na svojo struno, čeprav se ne moremo čuditi tej trmoglavosti, če upoštevamo tudi vse podatke, na katere se je skliceval.

V prvi vojni fazi, ko smo objavljali vse izgube, ki so nam jih prizadejale tuje podmornice, in jih primerjali s številom prihajajočih in odhajajočih ladij, so širokoustno naštevili kar celih dva tisoč pet sto ladij, ki da v enem tednu obišejo ali pa zapustijo naša pristanišča. Kako naj brodogve šestdesetih ali sedemdesetih rušilcev, ki bi ga imeli pri roki v najboljšem primeru in bi ga še ojačili z oboroženimi ribiškimi in drugimi manjšimi ladjami, varovalo ves ta ogromen dotok in odtok naše pomorske trgovine? Dva tisoč pet sto ladij!

Vendar so se zdaj na lepem lotili tudi te gromozanske številke same. Neki mlajši častnik, ladijski komandant R. G. Henderson, ki je bil v službi v odseku za podmorniško vojno, je v tesnem sodelovanju z ministrstvom za pomorsko plovbo odstranil to grozno in tako dolgo molče priznavano oviro. Izkazalo se je namreč, da zaobjema številka 2500 tudi ponovne pristanke obalnih ladjic in manjših parnikov, ki se zatekajo v pristanišče samo zaradi viharnega morja. To vsekakor niso ladje, od katerih je zaviselo življenje našega naroda, pač pa so bitno važne preko-oceanske ladje, ki nas vežejo z vsemi stranmi sveta. V začetku aprila je komandant Henderson dokazal, da prihaja in odhaja vsak teden kvečjemu 120—140 več kakor 1600tonskih prekooceanskih ladij, od katerih je odvisna vsa naša usoda. Vsa zgradba logičnih admiralskih argumentov se je zrušila v nič, ko so ji izpodnesli to skrajno neverjetno predpostavko.

V aprilu je podmorniška vojna zaživela v vsej svoji strahotnosti in tajni diagrami vojnega kabineta so kazali v vseh smereh, kdaj bo zmanjkalo živeža otočanom in kdaj bodo pošle vojne zaloge našim in zavezniškim armadam, ki se bore po raznih bojiščih. Pomorščaki pa so vztrajali tudi še na podrtiji svojih argumentov. Nemara da jih je plašila misel, da bodo odgovorni poslej ne le za vojne ladje, marveč tudi za vsako trgovsko ladjo, ki plove po morju. Toda naj bo vzrok temu odporu tak ali tak, ostali so neomajni. Desetega aprila 1917. po vojni napovedi Združenih držav se je prvi pomorski lord posvetoval z ameriškim admiralom Simsom, obrazložil ameriškemu pomorščaku vse žalostne okolnosti podmorniške vojne in nujno prosil za čim večjo pomoč v manjših bojnih enotah. Hhratu pa ga je pregovoril, da je osvojil naziranje angleške admiralitete, ki se ji je zdelo oboroženo spremstvo neizvedljivo. Admiral Smuts je sporočil svoji vladi to mnenje kot najmerodajnejše dognanje britanske pomorske vede.

Prepričevalni sili dogodkov in pametnih argumentov so se pridružili zdaj še zaključki odbora častnikov, ki so pripadali Velikemu brodogvu in so zdaj zasedali več tednov v Longhopu na Orkneyskih otokih, kjer so razpravljali o potopitvah na skandinavski pomorski poti. Vsi so se enodušno izrekli za uvedbo oboroženega spremstva. Prvi pomorski lord je po eni strani pristal na poizkusno uvedbo spremstva na skandinavski pomorski poti, po drugi strani pa vojnemu svetu ni vedel povedati drugega, ko da še zmeraj »premotrivajo«
možnost splošne uvedbe tega sistema.

Tako so minili strašni meseci, ne da bi nam prinesli kakšno olajšanje. Spor med pristaši enega in drugega stališča pa je med tem prikipeł do viška. Vojni kabinet se je 23. aprila sestal s svojimi mornariškimi sveto-

valci in prerešetal z njimi vse kočljive točke, ne da bi pritiral debato do kakršnega koli povoljnega zaključka. Zato je 25. aprila na seji, ki se je vršila brez svetovalcev sklenil, da podvzame odločilni korak. Ministrski predsednik naj se sam poda v mornariško ministrstvo, da s tamšnjimi činitelji »prouči vse pripomočke, ki jih zdaj uporabljajo v podmorniški vojni, ker so nedavna preiskovanja ugotovila pomanjkljivo povezanost med poedinimi napori za pobijanje podmorniških napadov.« Ta grožnja je bila dovolj nedvoumna. Ali je bilo mogoče naperiti še hujši sunek proti odgovornemu ministerialnemu odseku in proti pripadnikom cele vojaške stroke? Mornariške oblasti so morale uvideti, da pomeni to »ubogajte, ali pa pojdite!«

Šestindvajsetega aprila je načelnik podmorniškega odseka javil admiralu Jellicoeju: »Kakor kaže, je prišel čas, ko moramo biti nared, da vsak hip izvedemo obsežen načrt oboroženih spremestev na morjih in admiral Jellicoe je koj naslednji dan odobril to strategijo. Ko je nato Lloyd George tridesetega aprila v skladu s sklepom vojnega kabineta obiskal mornariško ministrstvo, so mu tam že izjavili, da v celoti sprejemajo zahteve civilnih oblasti, tako da je lahko javil svojim kolegom v vojnem kabinetu: »Spričo tega, da sta si postala admiraliteta in vojni kabinet ene misli glede tega vprašanja in spričo dejstva, da ponekod že delujejo oborožena spremstva, ki se organizirajo zdaj tudi še po drugih morskih poteh, je odveč slehera nadaljnja razlaga.

4

Kot je bilo pričakovati in kakor danes vsakdo ve, se je prav na tem spremljevalnem sistemu izjalovila nemška podmorniška ofenziva. V juliju leta 1917. je ta sistem deloval že povsem normalno. Minilo je pet mesecev brezobzirne podmorniške vojne, toda Velika Britanija še vedno ni klonila. V septembru se je končno to temno nebo nekoliko zvedrilo ... zakaj mesečne izgube so padle od 800.000 na 300.000 ton, v februarju leta 1918. pa je tonaža novih gradenj že presegla tonažo potopljenih ladij. V oktobru leta 1918. smo odposlali v svet 1.782 velikih ladij, med katerimi jih je ostalo na morju samo 167. Bojna sila zaveznikov ni nikoli popustila. Ameriške armade so se varno prepeljale preko oceana in zlom Nemčije je bil že nekaj mesecev le še vprašanje časa.

Nenavadni razplet je imel še dvoje pomembnih nasledkov. Ko se je admiraliteta odločila za svoj znameniti korak, da uvede spremljevalni sistem, je prvi pomorski lord zahteval v zameno od vojnega kabineta, naj opusti solunske operacije in odpokliče zavezniške vojske z balkanskih bojišč, ker bo tako razbremenil mornarico v njenih nalogah. Prepričevalno je dokazal, da bi s tem prihranili 400.000 ton ladjevja, ki ga lahko uporabimo v drugih vodah. Solun in Balkan sta bila sicer Lloyd Georgeu od nekdanj pravi konjiček, ko pa je dobil od admiralitete pristanek na spremljevalni sistem, pa ju je 30. aprila 1917. vzlic vsemu hotel žrtvovati. Podrejeni minister sir Leo Chiozza Money, ki je vodil urad za zunanjo trgovino, pa je prišel na dan z listino, ki jo je overovilo tudi ministrstvo za pomorsko plovbo in je bilo v njej zapisano, da bi teh 400.000 ton prav lahko pogrešili, če bi nakupovali v obih Amerikah sploh vse vojne dobave, namesto da bi jih kupovali križem vsega sveta. Vse te nakupe prav lahko prenesemo v Ameriko. Načrt je bil sprejet

in solunske čete so lahko nadaljevale svojo ofenzivo. Samo od te ofenzive je bilo odvisno, ali se bodo Nemci umaknili na Meuso in na Ren. Če bi opustili solunsko fronto, bi napočilo novo leto v znamenju novega klanja, novo leto z dvema ali trema milijonoma mrtvecev in ranjencev, leto, ki bi požrlo še deset ali dvanajst nadaljnjih milijonov funtov našega itak ginevajočega imetja.

Drugi dogodek pa ni bil tolikanj pomemben. Ko je admiraliteta v začetku maja 1917. sprejela sklep vojnega kabineta v zadevi spremljevalnega sistema, je prosila tudi ameriško mornariško ministrstvo, naj stori ono takisto. Ameriške mornariške oblasti pa so že vedele iz Simsovih poročil, da so britanski politiki vsilili britanskim pomorščakom proti njihovemu lastnemu mnenju. Zategadelj tudi niso bili voljni tvegati svojih ladij za tisto, kar je bilo po njihovi sodbi docela laičen, nestrokovnjaški nasvet. To se je zgodilo samo nekaj mesecev poprej, preden jim je prodirni in očitni uspeh spremljevalnega sistema pregnal njihove sicer tako trdovratne dvome.

Ta odpor, ki so ga gojili vsi vodilni pomorščaki vseh zavezniških držav proti uvedbi spremljevalnega sistema, bi se dal primerjati samo s kuja-vostjo, s katero so se vodilni vojaški krogi vseh, zavezniških in sovražnih armad branili doumeti pomen tanka. Oba ta pripomočka sta bila obojim vsiljena od zunaj in od spodaj.

Prev. P. D.

NA ODDIHU

VLADIMIR BARTOL

(Nadaljevanje)

Predstava je bila razmeroma zelo dobro obiskana. Precejšnja dvorana je bila malone napolnjena, samo nekaj sedežev na balkonu je bilo praznih. Na stojišču se je gnetlo dijaštva in druge mladine. Med občinstvom si opazil kritike in časopisne poročevalce. Nekaj literatov se je pogumno odreklo svoji gostilni ali kavarni in je tudi prišlo. Videl si poklicne igravce, ki so bili ta večer prosti, z njihovimi škodoželjnimi ali posmehljivimi obrazi. Potem nekaj prijaznih ali radovednih dam; mnogo znancev in znank sodelujočih ter prijateljev Trčkovega Domačega odra. Naposled pa še lepo število tistih zlatih zrelejših ljudi, ki ne opuste nobene prireditve mladine, spominjajoč se svojih mladih dni in morebiti tudi razočaranj in pokopanih visokoletečih ciljev, in ki zdaj z mirnim očesom in odkritosrčnim veseljem spremljajo zalete in poizkuse novih generacij. Tem bi se zdel neodpustljiv greh, če bi ne podprli s svojim prispevkom stremljenja mladih ljudi in mu s svojim obiskom ne prilili novega poguma.

Zdaj se je dvignil zastor in šepet v dvorani se je polegel. Zapoznel obiskovalec se je v temi dotipal do svoje vrste in butnil ob sedež sosedu, ki je nejevoljno zagodrnjal. Glorija se je prikazala na odru. V dolgi, beli halji in močno popudrana je bila podobna nočnemu duhu. Trepetaje je z iztegnjenimi rokami stopicala okrog redkih rekvizitov na odru, kot da bi bila slepa. Simbol.

Nekaj škodoželjnih gledalcev se je pritajeno zahihitalo. Šla je do mize, nežno pobožala rože v vazi, pobožala prst na mizi in potem komaj slišno zavzdihnila.

Hihit je narastel. Lovrovi prijatelji, ki so bili povsod razsejani — eden je celo namenoma sedel tik za Krassowitzom —, so mirili in se polglasno zgražali nad motenjem predstave.

Glorija je z očmi poiskala Krassowitza. Vedela je, kje sedi, in končno ujela njegov spodbujajoči pogled. Zaigrala je živahneje.

»Kakšna polomija bi bila to,« je mislil Krassowitz pri sebi. »Ko bi le vrag Janka hitro na oder prinesel.«

Zdaj je zares nastopil. Tudi on kakor duh. V nekakšni stilizirani vojaški uniformi. Nema scena. V dvorani godrnjanje. Razločijo se nekatere pikre pripombe:

»Te oslarije ne bom gledal.«

»Pojdimo po denar k blagajni.«

»Ali še zmerom strašijo duhovi po odru?«

Zdaj sta se Glorija in Janko znašla. Zaigrala sta, kot sta se bila domnila pri Krassowitzu. Sprva še nekoliko v Lovrovem smislu, potem zmerom bolj sproščeno. Zdaj jima je prešla odrska mrzlica. Uveljavila se je njuna stara rutina. Občinstvo je postalo pozorno. Nemir se je polegel. Gledalci so začeli slediti igri.

Lovrovi prijatelji so se iskali z očmi: kaj to pomeni? Saj igrata čisto drugače kot pri generalki! Ali je to duh nove stvarnosti, za katerega bi bili z Lovrom vred pripravljeni dati svojo srčno kri? Ne, to je bilo očitno izdajstvo! Izdajstvo na račun publike z zastarelimi nazori. Lojzku so privrele solze v oči. Tomaž bi bil najrajši na glas zaklel in pljunil na oder. O, le počakajta!

Zastor pade. Konec je prvega dejanja. Glorijo in Janka skrbi, kaj bo dejal Lovro. V dvorani skromen aplavz.

Lovro se ves nemiren smehlja. Kakor otrok je, ves nebogljjen. Ničesar ni opazil. Samo da se je polegel tisti šepet v dvorani in da je bil na koncu aplavz. Stiska jima roke.

»Samo tako naprej, samo tako naprej.«

Drugo dejanje že teče kakor navito. Janko si že dovoli majhen ekstempore na račun politike. Smeh in celo malo ploskanja.

Tedaj se dvignejo Lovrovi prijatelji in se zbero pred dvorano.

»Ali je slep? Ali ničesar ne vidi? Saj to je zločin, najpodlejše izdajstvo!«

Toda k Lovru si ne upajo. Prosil jih je bil, naj ga med predstavo ne vznemirjajo. Ubogi Lovro!

Po drugem dejanju je bil aplavz že povsem iskren.

»Dobro delata,« pravi starejši kritik mlajšemu. »Marsikdaj je v poklicnem teatru hujski dolgčas.«

Igravci med publiko se zmrdujejo.

»Če bi imela nekoliko šole in pravega režiserja, bi se morda še razvila v igravca.«

Študentka na dijaškem stojišču meni proti svoji tovarišici:

»Komelova je zares moderna. Dolge noge ima, ozke boke in široka ramena.«

Dva dijaka, ki sta to slišala, sta si pomežiknila in si nekaj pošepetala na uho.

»Sladek fantek,« sta si priznali dve prav mladi frklji, misleč s tem Janka.

Za kulisami je trepetal Lovro. Nekaj mu ni šlo v račun. Gledal je na uro. Kako, da poteka danes predstava tako hitro?

Glorija in Janko sta morala ponovno pred zastor. Hotela sta potegniti s seboj tudi Lovra. Toda branil se je. Zaželel si je, da bi prišel kdo izmed njegovih prijateljev in mu povedal, kako je videti iz dvorane. Da bi mu natočil jasnosti, povedal resnico, ki jo je strahoma čutil.

V tretje se je dvignila zavesa. Janko in Glorija sta bila na odru kakor doma. Ob vhodu pri vratih so stali Lovrovi prijatelji in prežali. Ne, to je bil resničen zločin, kar sta počela igravca pred publiko. Predstava se je bližala koncu in zdaj ni bil več potreben ozir. Dogovorili so se in poslali Tomaža, ki je bil najmirnejši, za kulise.

Lovro je sedel na zaboju in si podpiral glavo z rokami. Ali je bilo to tisto, kar je on hotel? Ali je mar to duh nove stvarnosti? Ali ni varal le samega sebe? Zdaj, ko je prišlo do resnične preizkušnje, se mu je zazdelo vse neskončno banalno. Le zakaj se danes igravcema tako mudi?

Tomaž je stopil k njemu in mu položil roko na ramo.

Lovro je zmedeno pogledal vanj.

»Ali si ti zahteval to izpremembo? Zakaj igrata danes Glorija in Janko čisto drugače?« je vprašal Tomaž.

»Jaz nisem dal nobenih novih navodil.«

»Potem je to podlost, izdajstvo. Vsi, ki smo videli generalko, se zgražamo. To je hujše, kot vsak podeželski oder. Čisti, stoodstotni diletantizem. O novi stvarnosti ni ne duha ne sluha.«

Lovro je strmel vanj. Njegove zle slutnje so se uresničile. Torej zato sta bila zadnje čase tako popustljiva? In on je že upal, da ju je popolnoma pridobil za svojo stvar.

Planil je kvišku.

»To je zločin!«

»In še kakšen!« je pritrdil Tomaž.

Lovro se je prijel za srce. Sesedel se je spet na zaboj in tiho zajokal.

Tomaž ga je tolažil in valil vso krivdo na Glorijo in na Janka.

»Kar pusti vse skupaj in pojdi z nami k ‚žanu‘. Tudi mi smo siti tega.«

V Lovru je zavrela slepa, strahovita jeza. Zaškripal je z zobmi.

»Za vami pridem ali pa me počakajte pred izhodom.«

Tomaž je odšel.

Zdaj je bilo konec tretjega dejanja. Ljudje so ploskali in že hiteli proti garderobi. Le nekaj dobrih prijateljev mladine je vztrajalo in klicalo igravca in režiserja pred zastor.

Glorija in Janko sta se prišla nekajkrat priklonit. Potem je Glorija odhitela po Lovra, da bi ga kakor prava primadona potegnila za seboj pred občinstvo.

Komaj je stopila v prostor za kulisami, jo je zadela krepka zaušnica, ki jo je treščila ob kuliso, da se je z ropotom prevrnila. Glorija se je zvalila nanjo in na tleh ležeč je vsa trda od strahu strmela v Lovra. Kakšen je bil njegov obraz! Bled, ustnice so se mu tresle, in ves zveržen je bil. Takega ga ni še nikoli videla.

»Kanalja!« je siknil.

Potem se je hitro obrnil, stekel v oblačilnico in vzel suknjo. Kar spotoma se je oblačil.

Nekaj premikačev je sočutno priskočilo Gloriji na pomoč, da se je dvignila. Vsa rdeča je bila od sramu. Niti jokati se ni mogla.

»Tako lepo ste nocoj igrali,« jo je eden izmed njih tolažil.

»Najmanj desetkrat boljše je bilo kot sinoči,« je menil drugi.

Šla je v oblačilnico. Jankova zaročenka je že čakala tam. Čestitala ji je, toda Glorija je to preslišala. Hitro se je odšminkala in preoblekla.

Janko se je delal, kot da bi ničesar ne bil opazil. Vesel je bil, da se njemu ni zgodilo nič hudega. Toda tudi njemu je bila hvala njegove zaročenke skoraj mučna. Podvival se je, kolikor se je mogel, in vsi trije so skupno zapustili Domači oder.

Pri izhodu je čakal Krassowitz na Glorijo. Poslovala se je od tovariša in njegovega dekleta in se mu molče pridružila.

»Videl sem Lovra,« je dejal smeje. »Odvihral je mimo kakor splašen vrag.«

»Udaril me je, pobil na tla,« je odvrnila. V njenem glasu je drhtel rahel očitek.

»Zahvali Boga, da je ta oslarija mimo. Še kar poceni sta jo izvozila.«

Ko je videla, da ne jemlje njenega ponižanja prav nič tragično, ji je odleglo. Najrajši bi se ga bila oprijela pod roko in se čvrsto naslonila nanj.

Peljal jo je proti svojemu stanovanju.

»Slutil sem, da bo prišlo tako,« je dejal, »in zato sem doma pripravil razveseljivejše tolažilo.«

Prav nič se ni upirala, ko ji je odprl vrata v svojo sobo.

Tomaž in Lojzek sta počakala Lovra pred Domačim odrom, ostali pa so šli naprej k 'Žanu'. S tako silo je pridrvel iz veže, da ni opazil Krassowitza, ki je tam stal. Šele spotoma je izvedel od obeh tovarišev, da je čakal tudi Krassowitz pred izhodom.

»Gotovo ji hoče čestitati k imenitni igri. Saj. Čisto v njegovem duhu sta igrala.«

Zaklel je. Ves srečen je bil, ko so prišli k 'Žanu', da je bil spet med svojimi. Hitro je izpraznil nekaj kozarcev vina.

»Ampak navlekla sta te, kaj?«

»Rajši me ne spominjajte teh kanalij.«

»To je gotovo Glorijino maslo,« je menil Francé Klinar. »Tavčar je za kaj takega preveč zabit.«

»Ali misliš, da sta se dogovorila?«

»Kako pak? Če bi ne bil videl generalke, bi nič ne rekel. Tako pa bi moral biti slepec, da bi ne vedel, da sta se nalašč za to uvežbala.«

»Glorija, ta ti je prava. Kako si se mogel zatreskati vanjo?«

Lojzek in vsi ostali so planili zdaj nanj kot volkovi na ranjeno divjad, da se skoraj ni mogel braniti.

»Vsi so jo že imeli. Prava počestna ... Samo ti si ji mogel verjeti, da te ima rada.«

»Nehajte že vendar,« se je otepal Lovro. »Taka pa spet ni. Saj mi je sama priznala, kako je bilo s Skladom.«

Omizje se je zagrohotalo.

»Kdo govori sploh o Skladu?« se je zadržal Lojzek. »Tisto je bilo še čisto v redu. Kaj pa Fabijan Jerina in Tomaž Porenta? Samo Miha vprašaj.«

Skoraj plaho se je Lovro ozrl v Miha Možino, študenta filozofije, čigar starši so se po prevratu naselili v Mariboru.

»Mislil sem, da že veš o tem,« je dejal ta. »Sam sem slišal, kako se je v neki mariborski kavarni hvalila, češ da je drugega z drugim varala.« Lovro je bil ves zbeگان.

»Ti si to slabo razumel. Saj mi je sama pravila. Oba sta bila zaljubljenata vanjo, ona ju je pa samo vlekla.«

»Veš, strašno si še naiven, Lovro, oprosti,« je odvrnil Miha. »Večkrat sem zjutraj srečal Fabijana, ki je prihajal ves krmežljiv od nje. Parkrat me je celo povabil na konjak in takrat se ni posebno lepo izražal o Gloriji.«

Zdaj je Lovro umolknil. Možgani so mu ohromeli, kakor bi bil prejel težak udarec z batom po glavi. Samo pil je še.

»In potem je prišla še cela kopica drugih junakov,« je spet povzel Lojzek. »Urh mi je pripovedoval, kako sta jo nekaj časa imela njegova prijatelja Franjo Mencé in Zoran Debelak v ‚spanoviji‘. Daj, vprašaj jo o priliki, zakaj je morala kar čez noč s prejšnjega stanovanja.«

»No, misliš, da jo je onih sto in pet diletantov samo gledalo, ko so prihajali dan za dnem, večer za večerom k njej na ‚vaje‘?« je nadaljeval mučno operacijo Francé Klinar. »Stavim nekaj, da si jo je tudi Tavčar privoščil, ko sta tako lepo naštudirala današnjo predstavo proti tvoji zamisli.«

Lovro je strmел vanje z izbuljenimi očmi. To so torej bili tisti njeni »in vsi ostali«? Srce se mu je trgalo in bolečine so postajale zmerom bolj neznosne.

Nenadoma je vzrojil:

»Zakaj mi niste tega prej povedali, falotje!«

Lojzek, ki je bil prej najbolj glasen, se je prvi potuhnil. Tomaž pa mu je resno odvrnil:

»Temu si bil sam kriv. Prvič te ni bilo več med nas, drugič pa ti človek tudi ni smel reči besede čez tvojo Glorijo. Nocoj si pa sam videl, koliko se smeš nanjo zanesti.«

»Vsega vam tudi ne verjamem,« je dejal Lovro, loveč se pri sebi še za zadnjimi bilkami. »Res je, da mi ni nič več do nje. Nekaj časa sva se pa le razumela.«

Pomilovalno so ga pogledali.

»Pijmo rajši in pustimo ženske pri miru,« je predlagal Miha.

Poslušali so ga. Od ‚Žana‘ so šli v klet in iz kleti v bar. Lovro je ves čas, dokler ni bil že povsem pijan, na skrivnem upal, da se bo nekje srečal z Glorijo. Toda sčasoma ga je prevzel alkohol in proti jutru se je nenadoma prebudil v pivnici pri postaji, prav tam, kjer so sedeli prvi večer z Glorijo in Krassowitzom. Mesto teh dveh je videl zdaj okrog sebe blede, upadle obraze svojih prijateljev. Vse, kar je bil nocoj izvedel o Gloriji, je stopilo nenadoma s peklensko živostjo pred njegove oči. V srcu ga je zaskela sveža rana. Hipoma se je povsem iztreznil. »Da, poiščem jo in ji zmečem vse v obraz,« si je rekel. »Potem bomo videli, kaj bo odgovorila.«

Prijatelji pa so ga zvelkli še v kavarno.

*

Glorija se je počutila pri Krassowitzu kakor v tihem, varnem zavetju. Sedela je na kanapéju, od peči je izhajala prijetna toplota, Krassowitz ji je postregel s prigrizkom, vinom in cigaretami. Lovrov udarec jo je še zmerom žgal na licu, toda ta bolečina ji ni bila neprijetna. Tako ji je bilo, kot da je bil s tem poravnan ves njen dolg in da je zdaj spet popolnoma svobodna.

»Upal sem, da bova tako sedela že davno prej,« je dejal.

»Jaz tudi,« je odvrnila smeje. »Toda ti si bil tisti, ki je pobegnil.«

»Malo več potrpljenja in zaupanja bi bila morala pokazati.«

»Ko pa nisem vedela, kako je s tabo. Bala sem se, da si se hotel samo poigrati z mano. Lovro je celo mislil, da si naju nalašč pustil sama, da bi naju spravil skupaj.«

»Pusti Lovra. Otročé je. Slišal sem, da pripoveduje celo okrog, da me je pri tebi izrinil.«

Od srca se je nasmejala. Posebno ljubo ji je bilo, da mu je prišla ta govornica na uho.

»Zdaj, ko so se stvari tako zasukale, mi lahko zaupaš, zakaj se nisi vrnil tisti večer v klet.«

Nasmehnil se je.

»Rekel sem ti že, da sem se vrnil. Žal, malce prepozno.«

»In kakšne baže je bil tisti nepredvideni opravek?«

»Psihološke.«

»Kako je treba to razumeti?«

»Nekdo je potreboval tolažbe.«

»In si jo dobro potolažil?«

»O tem ne morem dajati sam izjave.«

»No, potem ni prav nič škoda, da te ni bilo. Enako z enakim. Kar slutila sem, da je bilo nekaj takega.«

»Spoštujmo dejstva! Bolj me zanima, kaj boš počela zdaj z Lovrom.«

»Z Lovrom? Med nama je po tem, kar se je zgodilo, vse končano.«

»In če se spet vrne?«

»Mu pokažem vrata.«

»Vederemo.«

»Nič ,vederemo'. Tako je.«

»In kaj misliš zdaj o meni?«

»Čudim se, da sem se te zmerom tako bala.«

Posmejal se je. Potem je sedel k njej in položil svojo roko na njeno. Z resnim obrazom je dejal:

»Ti, Glorija, z Lovrom ne bo dobro. Treba bo nekako zanj poskrbeti. To je bil njegov prvi resniči poraz.«

»Kdo ga ni doživel? Treba se mi je samo spomniti na mojo prvo vlogo. Nekdo, ki mi je dvoril, mi je natvezel, da sem podobna znani filmski divi. Jaz, ne bodi lena, sem jo takoj hitela posnemati. Kakšen debacle! Še danes mi zveni grohot cele dvorane v ušesih.«

»S porazi je čisto svojevrstna zadeva. Človek prav za prav nikoli ne ve, kje se končuje poraz in kje se začenja zmaga. Samo prvi poraz je zares pravi poraz. Takrat, ko je še človek mlad in veruje, da bo zavojeval svet v prvem zaletu. Poraz ga zadene kakor zahrbtnen udarec s kolom. Drugi poraz je samo še neuspeh. Človek je postal skeptičen in je že računal z različnimi možnostmi. Kdor še zmerom tvega, je že dokazal karakter! Pri desetem porazu je postal gotovo že nezlomljiv, prav za prav je že

zmagovalec. Neki pisatelj je napisal dvajset dram in pri vseh je doživel polom. Zaradi tega je postal slaven.«

Glorija se je zasmejala.

»Zares malo zavidljiva slava!«

»Pa ne najslabša. Lakedemonci so postali s svojim porazom pri Termopilah nesmrtni in Srbi so iz svojega največjega poraza napravili svoj največji narodni praznik. Ni junak tisti, ki zmaguje, marveč tisti, ki ume prenašati udarce usode.«

Pripovedoval ji je o svojem delu, o svojih treh spisih: »O Sokratu kot o zapeljivcu mladine«, o »Etosu v naradi« in o »Magični moči besede«. V vseh treh je izrazil, kot je mislil, neka nova spoznanja. Toda vsi trije so izzveneli v prazno. Govoril je o poznejših poizkusih, o celi vrsti neuspehov in o trdovratnosti zlé usode. Sama ni vedela, kdaj se ga je oklenila, poljubila sta se in objela. Bil je že skoraj dan, ko je na posled odšla od njega.

*

Glorija je komaj dobro zaspala, ko jo je krepko trkanje na vrata vrglo iz sna. Vsa prestrašena se je dvignila v postelji. Prisluhnila je. Srce ji je divje razbijalo v prsih. Nekaj ji je reklo, da se ji ne obeta nič dobrega.

Zaslišala je Lovrov glas, ki je zvenel surovo in srdito:

»Odpri vendar že.«

Potuhnila se je. Morda bo mislil, da je ni doma.

Toda pest je udarila spet po vratih.

»Ali ne boš odprla? Saj sem slišal, da si doma.«

Gotovo se je bila v prvem trenutku preveč hlastno dvignila, da je ujel šum premikanja na uho. Kaj naj stori? Če je izvedel, kje je bila čez noč?

Kljuka se je krčevito stresla.

Planila je iz postelje in si ognila jutranjo haljo čez ramena. Kar je, je. Več kot ubiti je ne more.

Toda ko je šla proti vratom, so ji kolena tako drgetala, da se je morala oprijeti omare. In tudi ko je odklepala, so se ji roke tresle, da ni mogla dolgo odkleniti in je Lovro ponovno razbijal po vratih.

Končno se ji je posrečilo odpreti in Lovro je vstopil. Ustrašila se ga je, tako je bil bled in upadel. Zadišalo je po alkoholu in spoznala je, da je neprespan. Ovratnik je imel zavihan preko ušes in klobuk poveznjen globoko na čelo. Oči so mu žarele iz votlin kakor žerjavica.

Zaklel je in se grdo zarezal.

»Prav, prav, punca, da se me bojiš. Jaz bi se tudi, da sem na tvojem mestu.«

Stopil je tik prednjo in ji z odprto dlanjo pomigal pred obrazom.

»Nisem več tisti, ki sem bil še sinoči pred predstavo. Zdaj vem vse.«

Stresla se je. Poskušala je zakričati nanj, toda glas ji je drhtel in zvenel dokaj negotovo

»Kaj vendar hočeš?!«

»Obračun sem prišel delat.«

Vsa zbegana je bila. Ali je prišel zaradi sinočnje igre? Ali ve za Krassowitza? Naj bo že, kakor hoče, samo gotovosti si je želela.

(Nadaljevanje prihodnjič)

GOSPODARJEV OBISK

(Odlomek)

TONE ČUFAR

Mladi zidar Vinko Bizjak se je domenil s težakom Majdičem, da bo po slej stanoval pri njem v kleti pod velikim skladiščem zunaj mesta. Bilo je na sobotni popoldan, po zapoznelem obedu sta se skupaj spravila iz podzemlja na dvorišče, kjer so natovarjali neki voz in se je perica Marina, edina Majdičeva sostanovalka, križem rok sprehajala. Poprej je v kleti pregovarjala zidarja, naj se priseli, zdaj se je pozanimala, kako so se domenili.

»Tako kakor je treba.«

»Potem boš kmalu čisto naš?« je vprašala zidarja.

Prikimal je in se že zagledal v visokega moža, ki je prihajal iz skladišča. Nosil je boljšo obleko in tudi po vedenju se je poznalo, da ni človek njihove vrste. Po zariplemu obrazu je Vinko presodil, da se ne odpoje dobri pijači. Iz skladišča ga je prignala radovednost, s kom se Marina pomenkuje. Majdičev glas je poznal, zidarja pa še svoj živ dan ni ne videl in ne slišal. Težak je takoj spoštljivo snel klobuk. Gospodar ga ni smel kar tako pustiti stran, zato mu je pomignil, naj pride bliže.

»Mislim, da bi bilo boljše, če potrpíš doma in me počakaš.«

»Zakaj ne, če tako želite.«

Zidar je uganil, da se Majdič pomenkuje z gospodarjem. Kinknil mu je v pozdrav in je bil vesel, da se ga je znebil. Poprej se mu je na lepem pilepil in je kazalo, da se ga ne bo otresel. Pokimal je tudi Marini.

»Drevi ne bodi pozen!« ga je glasno opomnila.

Gospodar Andrej Križnik je premeril slokega fanta od nog do glave. Vinko se je mrzlo, nezaupljivo spogledal z njim in zavil okoli vogala z neprijetnim občutjem.

Majdič bi jo prav rad ubral za zidarjem, pa si ni upal. Ponudil se je, da bi pomagal nakladati, a je bil prepozen, ker so opravili brez njega. Malce je še postajal po dvorišču in se potem povrnil v klet. Marina se je pa izzivalno smehljala Križniku. Možakar je bil nabrskan, k perici ga res že nekaj časa ni bilo in zdaj mu mladi neznanec ni šel iz glave. Povprašal je o njem, a mu ni marala nič natančnega povedati, samo pohvalila ga je, da je pripraven za družbo, gospodarja je pa to dražilo in je očitno pokazal svojo nejevoljo.

»Le zakaj neki ti je tako všeč?«

»Zato, ker to zasluži!«

Stopila je čisto k njemu in se skušala nasloniti nanj. Križnik pa tega ni maral. Ozrl se je proti konju, če morda ni voznik poškilil iz skladišča. Marine se je otresel kakor hude nadležnice, zagodrnjal je, naj se ne obeša po njem. Lahko bi ju tudi kdo drugi videl, zvedavih oči nikjer ne manjka. Marina se mu je pa kljub temu poredno nasmihala in ga prav s tem najbolj dražila.

»Pojdi doli!« je zaukazal. »Ko tu opravimo, že sam prinesem ključ.«

»Oh, ko sem pa tako rada pri tebi.«

»Le brusi jezik! Če me naprosiš, poženem tebe in vse skupaj!«

»Ne jezi se, če ti nisem takoj natrobila, kdo je oni.«

»Kdo je?«

Čudno je bil radoveden. Perica je uživala nad njegovo nestrpnostjo in še vedno ni marala vsega pojasniti. Ujel se je na malenkosti in bil očitno ljubosumen, čeprav po neumnem. Stopil je proti kleti, da ne bi vozniku kaj prišlo na uho. Marina ga je spremljala in ko je le spet spraševal, mu je razložila, da hodi zidar v klet na večerjo in zdaj se bo tudi vselil.

»Pa mar veš, da bo gospodar s tem zadovoljen?« je vprašal hudo važno in se izprsil.

»Saj ne bo pri meni, ampak pri Majdiču.«

Zamahnil je z roko, češ to se lahko zgodi. Voznik je pognal konja z natovorjenim vozom iz skladišča na dvorišče. Gospodar je namignil perici, naj zgin v klet in sam je šel nazaj k vozu. Marina se je res spustila po stopnicah. V veži se je prestopal Majdič. Rad bi se je izognil, a se je ni mogel. Sličil je pobalinu, ki so ga zalotili v tujem stanovanju. Ko je sprevidel, da je sama, je veselo vprašal, če je gospodar morebiti že odšel. Marina je odkimala. Štefan bi pa rad vedel, kaj hoče stari od njega. V vežo je pogledala Ančka, Majdičeva žena. Poprej je slišala nekoga in si še malo ni mislila, da je to mož. Zdaj je imela cekar in kopuljico, hotela je na pokopališče, da bi popravila otrokov grob. V zadregi je vprašala perico, če ji kaj prinese, mož se je pa osorno oglasil:

»Prav zdaj je treba laziti okrog!«

Nobena se mu ni oglasila. Ančka je šepnila Marini, če je morda gospodar kje blizu. Perica je povedala, da bo kmalu tu in je pristavila za čaj. Ančka je razumela, da ne sme stran, dokler ne opravijo z njim. Privoščila je možu, da ni mogel odpetati pred Križnikom, tokrat se bo moral sam zagovarjati. Že lep čas se ga je izogibal. Kadar je slutil gospodarja, je vselej odnesel pete in vso reč prepuščal ženi. Ta dan je prepozno zginil.

Še preden je Marina zavrela za čaj, se je prizibal Križnik.

»Ali me opravljate?« je vprašal hudomušno.

»Ne, ne, čakamo vas,« je menil Majdič.

»Da, ker sem ti naročil. Najraje bi mi pa izpred nosu popihal. Morda nimaš čiste vesti?«

Gospodarju se je zdelo, da je povedal posrečeno šalo in se je nasmejal. Štefan je pogledal v tla, tale smeh zviška mu ni vzbujal posebnega veselja. Nekaj je momljal v opravičilo in se skušal tudi sam smehljati, da bi se Križniku preveč ne zameril. Iz zadrege ga je pa rešila perica, ki je Andreja povabila na čaj. Stopil je v njeno sobo in mimogrede zabičil gostaču, naj nikamor ne hodi. Prisedel je k mizi in se ozrl po prostoru, če je še vse tako kakor je bil vajen. Perica je imela široko posteljo in dobro ohranjene omare, na vsem se je poznalo, da ji ne gre tako trda za vsak dinar ko Ančki. Gospodar je srebal čaj in prigriznil malo kruha.

»Zakaj zadržuješ Štefana?« je vprašala Marina.

»He, na čisto moramo priti, na čisto! Mislim, da ve, kaj mi pritiče. Zdaj se mu je odprlo delo in lahko poravna zaostanek, če hoče, da bomo še naprej prijatelji.«

Govoril je glasno, nalašč se je potrudil, da sta Majdiča lahko vse razumela. Štefan je bil ves na trnju in Ančka nič manj. Šepnil ji je, naj mu nese, kar največ more. Tako bi se izognil vsega hudega in se

lahko odpravil po svojih potih. Ančki ni preostalo drugega, zbrala je denar in potrkala na Marinina vrata. Ko jo je zagledal gospodar z denarjem v roki, je prijazno pokimal in pogled mu je poželjivo polzel po njenem telesu.

»Nekaj več sem prinesla kakor zadnjič,« je rekla tiho.

»Zakaj pa ne vse?«

Križnik je prešteval denar in se namrdnil. Poklical je Majdiča in ga povprašal, kaj prav za prav misli. Obrokov se je naveličal, vso zimo je potrpel, ko res nista zmogla, zdaj bo pa treba misliti drugače. Tudi zanj ni vse z rožicami postlano, tudi njega navijajo za marsikaj, zato ne more gledati drugim skozi prste.

»Ven bi vaju nerad postavil. Kaj pa, če bi z delom odslužila?«

Oba sta prikimavala, težka mora se jima je zvalila z duše. Gospodar je menil, da se bodo o tem še pogovorili in jima je dal razumeti, da sta opravila. Ančka je komaj čakala, da je lahko zginila in tudi Štefan se je obrnil, da bi šel. Pa se mu je zazdelo, da ne sme kar tako proč in je s ponižno vljudnostjo povprašal, če bi šel gospodar morda balinat ali kvartat.

»Da bi me osušil!« se je zarežal Križnik. »Morebiti drugič.«

Majdič je pozdravil in zaprl za sabo vrata. Klet je že zajemal gostejši mrak. Andrej se je igral s ključem od skladišča, ki ga je bil prinesel Marini, strmel je v okno in zehal.

»Ali si truden?« ga je povprašala perica.

Stopila mu je za hrbet in stisnila njegovo močno posivelo glavo na svoja mehka prsa, se pozibavala sem in tja ter ga gugala, dokler se je ni otresel in jo prijel za roke. Potem se je še malce ruvala z njim in se mu navsezadnje posadila v naročje.

»Kje si se potepal, falot?«

»Nič prav se nisem počutil.«

»Si mar že delal testament? Kadar se spraviš na ta posel, le glej, da me ne zatajiš!«

Smehljaje mu je požugala in se tako naslonila nanj, da je spet živo občutil njena prsa. Ključ je bil odvrigel na mizo, odpenjal ji je jopo in se zagrizel v belo kožo. Marina mu je kuštrala lase. Ko jo je le preveč zabolelo, ga je potegnila za grivo in mu odtrgala glavo od sebe.

»Še raka mi nakoplji!«

»Ha, se bojiš! Bolezen in smrt nikomur ne dišita, samo jaz naj hitro spišem testament in odjadram tja, kjer ni muh.«

»Takoј danes še ni treba. Ušel pa ne boš zadnji uri. Preden te kaj stisne, le nikar ne pozabi tistih, ki so ti kakor koli posladkali življenje.«

»Ne pozabi, ne pozabi!« se je razvnel gospodar. »Zakaj venomer lajnaš eno in isto?«

»Previdnost nikoli ne škodi, posebno dandanes ne. Kar ni zapisano, ne drži. Ti se me zadnje čase izogiblješ. Pozabil me ne boš, preveč tvojih skrivnosti poznam. Kljub temu se pa lahko opečem. Naj se ti kaj primeri, se za vse obrišem, če ne bom imela nič v rokah. Recimo da zbolíš. Kako naj pridem do tebe? Samo prikažem naj se v hišo, to bi me nagnali! Tvoja milostiva Ema bi me z loparjem.«

S toliko prostodušnostjo mu je razlagala svoje račune, da jo je poslušal brez ugovaranja.

»Presneto si težka,« je potožil.

Res jo je že komaj držal na kolenih in tudi poslušal je ni rad. Ni se ji mogel zoperstaviti, le po mizi bi lahko udaril in ji pokazal vrata. Za stanovanje ni nikoli ničesar dala, nalašč za njo ga je bil zgradil in si nakopal stroške. Držal se je tako puščobno, da je s kolen presedla na klop. Površno si je zapela jopo in se vendar tako naslonila, da ga je še vedno drastila.

»V naročju me ne maraš, ričet sem pa lahko otepala zate.«

Zadela ga je v živo. Vse drugo je raje slišal kakor to, da je bila zaradi njega zaprta. Tako mimogrede je bleknila o tem, a je Križnika spomnila najbolj trdih časov, ki jih je moral kdaj prebresti. Bilo je kmalu po vojni, ko se je komaj dobro vpeljal v očetovem gospodarstvu. Zdelo se mu je, da drugi hitreje bogate kakor on, rad bi jih dohiteval, premalo je bilo zanj, da je že imel dve trgovini in nekaj hiš. Družil se je z novo-pečenimi bančniki in tovarnarji na slabih nogah. Najbolj premeteni so ga pritegnili v svoja družabništva in podpisal je nekaj nesrečnih menic. Kmalu potem je pa potegnila v gospodarstvu mrzla sapa, mnogo denarja je zamrznilo po bankah in hranilnicah, nekaj bank se je celo sesulo v nič in marsikdo, ki je z njimi plezal visoko, se je znašel čisto na tleh. Tudi Andrej je bil med njimi. Banko, na katero je zidal, je razgnalo, njegovi podpisi na menicah so pa ostali. Tedaj se mu je vse zamajalo. Očeta je zadela kap, žena se mu je skoraj posušila v skrbeh za otroke, sam je pa stisnil zobe in je vzdržal. Poslužil se je zvez in si pomagal z veriženjem tihotapskega blaga. In pri tem se je поблиže spoznal z Marino. Točila je pijačo v predmestni gostilni, kjer so skovali prenekatero zaroto zoper zakone o tihotapstvu, verižništvu in podobnem. Tedaj je bila Marina še vse bolj prikupna in živahna. Andrej se pa s poroko tudi ni za večno odrekal drugim ženskam. Za Križnikove posle se je pozanimala policija in sodnija in tedaj so Marino zaprli. Mnoge stvari so ji v pravem času ušle iz spomina, kar pa ni mogla zakriti in ne utajiti, je prevzela nase in tako izmazala Andreja. Mož je obdržal najmanjšo hišo s trgovino tkanin in pa skladišče, ki je spadalo k eni prodanih hiš v mestu, a ga novi lastnik ni potreboval. Tudi nekaj prikritega denarja mu je ostalo. Ko se je Marina najedla ričeta, kolikor so ji ga predpisali, je terjala od Andreja to in ono, znova ga je zaplela v ljubezenske mreže in ga čestokrat obdržala čez noč pri sebi.

Gospodarju je vse preživeto preblisnilo možgane, občutil je utrujenost in se mu ni več ljubilo prerekati. Jezilo ga je, da Marina ne more držati jezika za zobmi o pokopanih stvareh. Vrnil bi se v mesto, pa se mu ni dalo in naposled brez mimo-bežnih prerekanj nikoli nista strpela. Temnilo se je vse bolj in bolj, Marina je zagnila okno in užgala luč. Potem je Andreju spet segla v roke.

»Zakaj molčiš?« je rekla prijazno.

»Saj si ti dovolj jezična, preveč.«

»Oho, gospod so užaljeni. Ali naj jih prosim odpuščanja?«

»Trapa!«

»Falot! Samo gostače bi hodil zmerjat in strašit, moje brige so ti pa deveta skrb.«

»Tvoje skrbi, to ni nič! Moje, moje.«

»Ali milostiva Ema spet ne more spat?«

»Vse je na kupu! Stara, trgovina, vse gre drugače kakor bi rad. In otroci. Vsak dan so nad mano. Nekam jih moram spraviti, šolanje pa stane.«

»Revež, kar smiliš se mi. Nocoj boš tu, da te rešim skrbi. Le nerodno je, ko si prišel praznih rok.«

Večkrat ji je kaj prinesel, zdaj se je opravičil, da ni bilo prave prilike. Naganjal jo je, naj vseeno kaj pristavi k ognju. Zehalo se mu je in se je trudno, lenobno raztegoval. Vstal je in se hotel zavaliti na posteljo. Marina mu je pa odprla vrata v manjši prostor, kjer je tudi imela ležišče in bi se lahko mirno zleknil, tam bi nikomur ne bil na obeh.

»V temi ne bom pasel dolgočasje. Saj nikogar ne bo.«

»Ančka mi prinese nekaj stvari.«

»Ta pa pozna najine litanije.«

»Dobro, dobro.«

Marini je bilo kar prav. Navdajala jo je prijetna zavest, da ga ima spet enkrat v rokah. Kadar se mu ni nikamor več ljubilo, je vedno ostal delj časa. Legel je in kmalu zadremal. Marina je pazila na mir vse dotlej, dokler ni močno zasmrčal. Potem pa, ko je drnohal po stari navadi, je lahko šarila po mili volji. Vedela je, da ga ne bo prebudila, dokler se ne znebi vse svoje utrujenosti in jo veselo pogleda, šegav in spočit, kakršen ji je bil najbolj všeč.

P O R O Č I L A

JUŠ KOZAK: MASKE

Založila Tiskovna zadruga, Ljubljana, 1940.

Pričujoča Kozakova zbirka novel in esejev, sedma med njegovimi knjigami, se uvršča med najsvojevrstnejše pojave v našem pripovedništvu, in ne samó v najnovejšem. »Maske« so plod dolgotrajnega in vztrajnega dela, ki je postalo posebno intenzivno, odkar je pisatelj prevzel uredništvo »Ljubljanskega zvonca«, v čigar poslednjih šestih, sedmih letnikih so bile po večini tudi objavljene (nekatero so izšle v »Zvonu« že prej, zadnji dve doslej še nista bili natisnjeni). A šele sedaj, zbrane v knjigi, so zaživele v vsej svoji tehtnosti, so se pojavile pred nami kot še bolj enovita in klana celota, kakor so obetale dosihdob, ko so izhajale posamič v reviji.

Izvirni koncept njegovih »Mask« se je pričel v pisatelju oblikovati ravno v letih, ko je Evropo in še zlasti vse male narode po idiličnem zatišju prve povojne dobe znova jela tlačiti splošna gospodarska, socialna in politična mora. Stopnje tega žalostnega procesa, ki je vnovič tako brutalno načel vsa nerešena vprašanja o človeški svobodi in pravici, o razmerju med narodi in o njihovem obstoju, o tej naši klavrní človeški družbi in o možnostih boljše ureditve tega kriminalnega sožitja

ljudi — vsa dejanja te apokaliptične zgodovinske drame od gospodarske krize do končnega zaključka vseh blodenj tega zmedenega, krvavega sodobnega sveta, namreč do vojne, sredi katere živimo ta hip, vsi ti fantomi so se zvrstili v Kozakovih »Maskah« v hladni senci poslednjega vprašanja o življenju in smrti in o smislu človekovega ubadanja na tej nesrečni, oskrunjeni zemlji. Po vojni je v slovenskem pripovedništvu še ni bilo knjige, ki bi bila v tolikšni meri odmev tega razburkanega časa, ki bi prinesla med nas toliko pereče, trpke problematike, ki bi s takó usodno resnobo klicala na odgovor človeško misel, zavest in vest, za katero bi tako neposredno veljala Hamletova prispedoba o umetnosti. Tako načenja »Pogovor s kritikom-etikom« problem sodobne umetnosti, pred katero sta doba in življenjski interes človeštva postavila nove naloge in terjata od nje tudi dejansko soudeležbo v borbi za človeške vrednote, za človeško življenje in za človeka dostojnejšo ureditev sveta. Tako obuja »Muni« spomin na gospodarsko in socialno stisko, ki je pretresla zemljo kakor še nobena doslej in ki še dandanašnji deluje na dnu tragičnega dogajanja, ki uničuječe valovi preko celine. Tako obravnavajo »Neljuba pisma« dramo miselnega razvoja slovenskega intelektualca in pisatelja, ki mukoma išče sredi neurja

svojega časa sodoben življenjski nazor, ki naj mu v kaosu dogodkov in splošnega prevrednotevanja kaže pot ter poveže njegovo osebno življenje z usodo človeških množic. Celó v »Georgesovi« maski se oglašá iz grobov temačni napev sodobne borbe za nove življenjske oblike, v kateri dajejo brezimni mučeniki svoja življenja za vizijo srečnejše prihodnosti človeškega rodu. Kakor opisuje »Zimska fata morgana« svobodno kulturno življenje svobodnega naroda, ki je danes v resnici le še privid iz preteklosti, in ravno zato tem boleštnje opozarja na vse narodne tragedije, ki smo jim zadnja leta že bili priča, tako vzbuja »Gledališka garderoba« misel na patos preživelih iluzij, ki se v teh dneh drobe pod trdimi udarci stvarnosti kakor glinaste sohe. Iz »Plinske maske«, poslednje v vrsti sestavkov v tej knjigi, ki jih je neposredno navdihnilo sodobno dogajanje, kriči na večni motiv o Velikem inkvizitorju iz »Bratov Karamazovih« uglaseno vprašanje o človekovi pravici do svobode ter v pošastnih fantazmagorijah že diha groza požara in smrti, ki tačas divjata preko Evrope. Čez leta bo slovenski literarni zgodovinar lahko iskal za temi maskami pravo obličje in nepotvorjeno resnico naše sodobnosti; na teh straneh je bo našel lep kos, imel bo pa tudi priložnost, ugotoviti še neko posebnost, ki se po njej v tej knjigi razodevajo razmere in današnji čas: dejstvo namreč, da si je slovenski pisatelj v četrtem desetletju tega stoletja moral izposoditi masko, če je hotel opisati, če je hotel demaskirati ljudi in svojo dobo.

Ob vsej svoji žgoči aktualnosti so »Maske« izrazito izpovedno in celó samoizpovedno delo. Čeprav je zbirka stilno in tematsko nenavadno pestra, najsi se v njej družijo novele in eseji, vendar prav po zaslugi tega izpovednega elementa, ki jo prepaja od začetka do konca, nikakor ni neenotna. Pisateljevo izpovedovanje se izživlja v treh glavnih smereh — najneposredneje v esejih oziroma odlomkih svetovno-nazorske vsebine, med katerimi so najznačilnejša »Neljuba pisma«, ki je z njimi slovenski pisatelj prvič po Cankarju tako naravnost in odkrito podal račun o lastnem miselnem razvoju in prizadevanju. Drugi predmet Kozakovega izpovedovanja je njegov odnos do vprašanj sodobne umetnosti, ki jim je poleg mnogih, po vsej knjigi raztresenih odstavkov v celoti posvečen »Pogovor s kritikom-etikom«, tretji pa njegovo osebno razmerje do sredine, v kateri živi, do rodnega mesta, do ljudi in živali, njegovo intimno doživljanje življenja in človeške usode na zemlji, v katerem prevladujeta

dve najmogočnejši melodiji človeške duše, ljubezen in smrt. Celó vse tri novele v pravem pomenu besede, namreč »Leteči angel«, »Dvojni obraz« in »Tuja žena«, ki so edini fabulistično zasnovani teksti v tej knjigi, razodevajo toliko avtobiografskih sestavin, da jih je z vso pravico mogoče označiti za neke vrste samoizpovedi in zategadelj nikakor ne uhajajo iz okvira celotne zbirke.

Kakor so pravkar omenjeni čisto pripovedniški spisi za pisatelja značilni ter je »Leteči angel« vzoren primer psihološke novele, vendarle niso poglavitna novost in pridobitev te knjige; saj je Kozak z njo uvedel v našo prozo neko novo pripovedniško zvrst, neko posebno zmes novele in eseja, zavoljo katere so ravno »Maske« tako izviren pojav v našem sodobnem pripovedništvu. Poskus mu je povsem uspel, nova zlitina daje krepak in poln zvok. Najvidnejša značilnost teh Kozakovih spisov je nenehno prepletanje pripovednih in meditativnih prvin, stalno izmenjavanje zunanega dejanja in avtorjevega razmišljanja, ki se organično spajata ter prehajata drug v drugega; ob opisovanih dogodkih se razvija še neka druga, zgolj notranja, samostojna miselna akcija, ki pa daje obravnavanemu dogajanju smisel in vsebino ter se hkrati sama oplaja ob njem. Najbolj izoblikovana primera te esejistične novelistike (ali narobe) sta »Muni« in »V tujem stanovanju«, docela izviren tip novele je tudi »Georgesova« maska in prav tako tudi »Passer domesticus«, ena najljubeznivejših štorij te vrste, kar jih je bilo pri nas napisanih. Marsikaterikrat se v »Maskah« misel izraža posredno ter dobé dogodki, pojavi in stvari neko simbolno vrednost — Muni, Passer domesticus, Plinska maska —, kar kakopak nujno izhaja iz samega notranjega ustroja teh Kozakovih svojstvenih literarnih kompozicij.

Juš Kozak je dandanašnji najizrazitejši opisovalec in pesnik Ljubljane, tega čudnega, lepega, a tudi strašnega mesta, tega središča vsega našega bogastva in naše duhovne bede, ki ga mora človek ljubiti in sovražiti obenem. Ljubljana, ki jo Kozak najgloblje dojema in jo predvsem opisuje, ni povsem današnje novo mesto s svojim modernim centrom in kajkrat že nekoliko zabavnim urbanističnim snobizmom. Pisateljev pogled je še zmeraj močno navezan na tisto starinsko, polpreteklo, še dokaj patriarhalno Ljubljano, ki so je bila prav za prav sama predmestja, na Ljubljano, ki jo je oživil že v svojem »Šentpetru« in na katere sledove tudi v »Maskah« prenekaterikrat opozarja. Ta

predmestna Ljubljana živi v »Letečem angelu« in »Dvojnem obrazu« tako otipljiva in nazorna, kakor je menda še ni upodobil noben slovenski pisatelj. (Opozoriti je treba samo na Medjo iz »Letečega angela«, ki je v sleherni kretnji in besedi tako tipična ljubljanska podoba, kakor jih malo premore naša proza.) Ta specifični lokalni kolorit našega malomeščanskega okolja bistveno označuje tudi »Očetovo« masko, »Munija« in »Georgesovo« masko, v celoti pa je posvečeno Ljubljani zaključno »Rodno mesto«. Iz tega svojevrstnega dela, v katerem se prepletajo avtobiografski motivi z opisi ljubljanskega življenja, med katerimi se najbolj odlikuje poglavje o naših gostilnah, »akvarijih«, ki so »rodnega mesta pekel in nebesa«, pa tudi z zgodovinskimi reminiscencami (med temi zlasti vzbuja pozornost dramatski osnutek, ki bi mogel pisatelj iz njega ustvariti slovensko zgodovinsko dramo velikega stila) — iz te bizarne, mnogozvočne simfonije diha v vsej svoji pristnosti genius loci naše prestolnice, ki se ji slovenski pisatelj doslej še ni približal s tako intimnim interesom in tako tenkim poslušom za njene posebne nravi.

Kozakov pripovedniški izraz je s to knjigo dosegel vso svojo zrelost in polnoto. Njegov stil je lapidaren in jedrnat, kajkrat kar aforističen, stvaren in vzdržen, pa vendarle poetičen — viden rezultat dolgoletnega dela in skrbne artistične nege, tako svojski, v sebi zaključen in ustaljen, kakor ga ne premore prenekateri naš pripovednik. Stavki pogostoma prehajajo drug v drugega brez prehoda, kar daje Kozakovemu govoru neko odsekanost, sunkovitost, neko izrazito moško krepkost. Neredko se misel zavije v slikovito prispodobo, tu in tam je malce skrivnostno zasenčena, drugekrat je spet beseda rahlo obarvana s patosom. Tak stil bralca ne razvaja, ga ne zazibava v lagodno trpnost, ne daje potuhe njegovi morebitni možganski lenobi, temveč izpodbuja njegovo miselno dejavnost, ga sili sodelovati s pisateljem. Kozak si noče bralca zaslužniti, mu daje vso svobodo, ga ne pridobiva z artističnimi mamili, zakaj resničnost trditve naj ga prepriča, ne varljiva sugestija zunanjega efekta. Pisatelj ne igra s skritimi kvartami, na njegovem izrazu ni ničesar demagoškega, zato je njegov stil po svojem bistvu pogumen, možato iskren in pošten.

Čeprav so rojstne letnice posameznih »Mask« zelo različne, se je celotna knjiga rodila iz enotnega življenjskega občutja, iz iste problematike v pisatelju in okoli njega, iz nenehne, vročične skrbi za uso-

do sveta, človeštva, naroda, kulture, po-sameznika in njegove osebne svobode, nesrečnega milijona in njegove pravice do življenja. Zivo sozvenenje z vsemi melodijami in smrtnimi kriki dobe in družbe, krčevit duhovni napor je spočel to zbirko, ki je izraz zagrizene borbe slovenskega intelektualca za življenjsko orientacijo, da je take po vojni zlepa še ni doživel slovenski pisatelj. Življenjski nazor, kakor si ga je Kozak izoblikoval v tej borbi in kakršnega ga kaže ta knjiga, nikakor ni suženjsko ukljenjen v določen filozofski sistem. Osrednja Kozakova ideja je svoboda, tista resnična človekova osebna življenjska sproščenost, ki mora biti končni smoter vsega družbenega razvoja in v imenu katere odklanja pisatelj vsakršno ureditev, ki sloni na kakršnem koli zatiranju. Ta misel o človekovi pravici do osebne razmaha in polnega uveljavljanja njegovih najboljših sil, ta vitalizem, ki je znabiti izpopolnjevana oblika pisateljevega mladostnega panteizma ter je vsekako živa potreba njegove lastne narave, to je tudi osnovno merilo, s katerim vrednoti družbeno, kulturno in politično dogajanje. Socialne težnje, borbe in oblike si zanj same po sebi še ne morejo lastiti nobenega sni-sla, le-tega si utegnejo pridobiti šele pod pogojem, da v resnici zagotavljajo človeku fizično in duhovno svobodo, ki je alfa in omega Kozakovega življenjskega hrepenenja in vsa vsebina in upravičenost človeškega obstoja na zemlji. Zakaj pisatelj »Mask« ni pasiven vernik kakega svetovnega nazora, še manj dogmatično discipliniran ud kakega političnega organizma. Njegovi veri v srečnejšo prihodnost človeštva, za katero se bore ljudske množice, je primešana celó kapljica dvoma glede možnosti korenite notranje preobrazbe in etične izpopolnitve človeka, ki ga Kozak bržkone gleda z nekam prirodoslovnim očesom, skorajda naturalistično, saj ne zaupa popolnoma moralno-pedagoškemu poslanstvu družbenega napredka in razvoja človeške civilizacije. Človek je zanj zamotan, z vso animalno dediščino svojega davnega porekla obremenjeno, do vzgojnih poskusov sila trdo-živo bitje, človeška narava mu je malone neizpremenljiva konstanta. Njegov življenjski nazor zategadelj kljub vsej svoji borbenosti ni preveč optimističen, v njem se večasi skriva celó neka tragična primes, ki jo Kozak z moškim stoicizmom odkrito priznava. »Življenje je odprta rana«, pravi v svojem lepem »Bohinjskem pastoralu«, in končna poanta te knjige je misel, ki jo je ponazoril s prizorom, ki ga je svoje dni gledal na ljubljanskem

Gradu: »Življenje je vodnjak in mi smo arestantje, ki z bobnečimi koraki vrtimo kolo in dvigamo vedra, dokler ne omahamo in pademo na dno«. Kakor Kozak ne veruje kaj prida v možnost vidnega, hitrega počlovečenja človeka, tako ga družbeni razvoj človeške družbe zanima skorajda bolj kot proces, kot nenehno vrenje in rast novih življenjskih sil, tako ga bolj mika življenjska borba sama kakor pa njeni rezultati. Zategadelj ni nikoli naiven oboževalec idolov in še manj svetovno-nazorski konformist; ker sta mu priskutni sleherna ustaljenost in okorelost, je večer nezadovoljnež, kritik in upornik. Kot tak je dandanašnji in v naših razmerah osebnost, ki se po pravici uvršča v zgodovinsko procesijo vseh pregananih borcev za svobodo in vrednote človeškega rodu, kakor je to storil ob koncu »Neljubih pisem«; kot tak je tudi s to svojo knjigo neposreden odsev težke prehodne dobe, ko se v krvi in trpljenju izpreminja obličje zemlje, ko doni v vseh dušah melodija minljivosti in ko nastajajo nove življenjske oblike ter ginejo stare, ki jih umetnik v vsej njihovi strahoti gleda na mrtvaškem odru zgodovine: »Zemlja, časi, ljudje in naša doživetja umirajo, mi jim snemamo maske«.

Ivo Brnčić

MILKA ZICINA: DEVOJKA ZA SVE.
BEOGRAD 1940.

Junaki, ki jih srečavamo v literarnih delih, so vedno bolj ali manj predstavniki svoje dobe in socialnih plasti, ki ali imajo v tej dobi vodilni pomen ali ki so se odlepile od svojih nekdanjih temeljev in iščejo svojo pot v zgodovino. Taka junakinja je tudi »Devojka za sve« Milke Zicine. Pisateljica je s krepkimi potezami prikazala življenje služkinje in je obenem obdelala zelo aktualno vprašanje v našem socialnem sestavu. Segla je še dlje. Ta Kaja, ta devojka za sve, ni samo predstavnica enega poklica, enega sloja, njene korenine segajo mnogo dlje, v ono plast, ki ji pravimo ljudstvo in ki jo je obšel nemir, v plast, ki se nahaja v gibanju in ki išče novih možnosti. Na dnu vse zgodbe tega iskanja bo našel pazljiv opazovalec tragično prvine: domobežnost. To je tista struna, ki večno zveni v človeštvu in ki ga vodi v temno neznanost. Dekle je odšlo iz domače vasi v spremstvu svojega mladostnega tovariša. Kam? Za lepšim življenjem, za doživetji, za svojim človeškim likom, za hrepenenjem? Ali ni to večno ista zgodba, ali ni to činitelj, ki je osnova vsemu napredku, vsemu iskanju in vsemu delu? Človek, sloj, ki je živel

stoletja vklejen v določen krog, ki je našel v njem svojo izpolnitev, ta krog ne nadoma prestopi, ne zadošča mu več, stopi na cesto in se odpravi.

Preko vse obsežne knjige se razgrinja ta osnovni ton. Junakinja se v vseh različnih trenutkih svojega življenja pogreza nazaj v spomin na prvo pot v svet. Vedno znova vstajajo razpoloženja, ki spominjajo na ono pot preko polj, ki je morda najjačje, najlepše, pesniško najsilnejše poglavje vse knjige. V tem poglavju je Zicina pokazala, kaj zna, vzpela se je v njem skoraj do monumentalnosti. Ta dva otroka, ki gresta v svet, sta nepozabna. To so tako močne poteze, tako sijajni opisi, da bi delali čast tudi vsakemu priznanemu nojstru.

V zgodbi služkinje Kaje je značilna ena poteza, ki je nad vse zanimiva in ki je doprinos k celotnemu vprašanju. Vseskozi jo preveva nekak občutek manjvrednosti, socialne zapostavljenosti, ki se sprevrča v sovraštvo do posameznih individualnih oseb, ki so po naključju njene poslodavke ali poslodajavci. To je oni element, ki zastruplja vse ozračje, ki navdaja Kajo z neprestano željo, da bi pobegnila in ki jo neprestano tira v bojno razpoloženje. Razmerje posla in gospodarja je v našem času v resnici anahronistično, je skoraj »nemogoče« in se v tej obliki resnično ne bo moglo obdržati. Bilo je možno samo toliko časa, dokler se uslužbenci niso zavedali svojih človeških pravic, svojih dolžnosti do sebe in dokler niso pričakovali od življenja drugega, ko streho in prehrano. Zdaj pa se ljudje zavedajo samega sebe in v takem službenem razmerju občutijo, da je njih osebna svoboda skrajno ogrožena. Ko spremljamo Kajo od službe do službe, od kraja do kraja, jo neprestano vidimo v odporu, v boju zase in za svoje človeško dostojanstvo. Vsak ukaz, vsaka misel, v kakšnem službenem razmerju se nahaja, jo žali in vznemirja. Tira jo neprestano dalje.

Zasluga Zicine je, da je iskreno in doživljeno predstavila življenje teh žen. Njena knjiga je protest proti krivični ureditvi, ki tira te žene v odvisnost, v dvanajsturno delo, v suženjstvo. Mimo tega protesta ne bo mogel iti nihče, ki ga zanimajo vprašanja našega življenja. Sloj, za katerega je zastavila Zicina svojo krepko besedo, pa ji bo prav gotovo hvalen.

Kompozicijsko bi delo morda pridobilo, če bi ga Zicina še bolj zgetla, še bolj strnila in s tem zmanjšala njegov obseg. Tako bi se izognila ponavljanju, ki je pri tako slični snovi skoraj neizbežno.

Posebej bi bilo treba izpregovoriti o njenem jeziku. To pa seveda ne more biti naša naloga. Kolikor je videti, je prinesla v svoji knjigi celo vrsto lokalizmov, dalje pa tudi izrazov, ki jih ljudje v vsakdanjem govoru v resnici uporabljajo, a jih pismeni jezik zametava. To je seveda vedno sporno vprašanje in ne bo nikoli do kraja rešeno. Kako daleč sega pravica pisatelja, da zapiše kar sliši, in od kje dalje se mora pokoravati zakonom knjižnega govora? Vsak sloj ima svoje besedišče, svoj način izražanja. Kdor ga

hoče verno naslikati, bo moral posneti njegovo resnično govorico.

Knjiga Milke Žicine je nesporno krepko delo, ki zasluži vso pozornost, ki priča o močnem pripovednem talentu in ki prinaša tudi vsebinsko in idejno marsikak nov pogled. S tem delom se je Žicina častno uvrstila v vrsto sodobnih srbskih pisateljev. Preko njenega imena ne bo mogel več nihče, kdor bo hotel resnično poznati novo srbsko književnost.

Milena Mohoričeva.

R A Z N O

SRBSKA POLITIČNA SATIRA

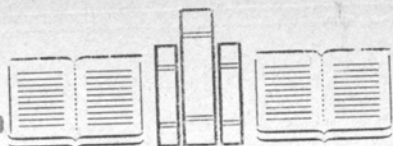
Na področju politične satire imajo Srbi nekaj del, ki to ime res zaslužijo. Tako je treba sprejeti znani politično-satirični list Radoja Domanovića »Stradija«, ki je izhajal l. 1902. v Beogradu. Svoj obolus politični satiri je priložil tudi Nušić s knjigo »Lističi«, in nekaj podobnega je »Čitančica« Andre Nikolića. V to zvrst spadajo tudi »Dokolice« Milutina Garašanina, ki so po 48. letih ponovno izšle pri »Srbski književni zadrugi«.

Pisec tega dela, Milutin Garašanin, je bil iz hiše, v kateri je bila politika domača in vsakdanja zadeva. Njegov oče Ilija je bil znan državnik, Milutin se je rodil l. 1843., dovršil gimnazijo in takratno veliko šolo v Beogradu, študiral v Parizu politehniko, živel kot častnik v topniški šoli v Metz, l. 1868. pa je prišel v Srbijo, kjer se je bavil z mlinarstvom in kmetijstvom. Posegal je tudi v politiko, bil l. 1875. poslanec, se udeležil l. 1876. vojne s Turčijo kot kapetan in pozneje major, dočim so mu prihodnje leto odvzeli poslanski mandat. Zapustil je častniško službo, bil zopet izvoljen za poslanca (1878) in kasneje še nekajkrat. Bil je tudi notranji minister (1881), poslanik na Dunaju (1883), predsednik vlade in zunanji minister (1884), poleg tega pa tudi šef liberalne stranke. Leta 1887. je je moral pasti, ker se je sprl s kraljem. Ko so 1894. padli radikali, je postal poslanik v Parizu, kar je bil do smrti (21. februarja 1898).

Kot politik Garašanin v splošnem ni imel sreče. Kljub svoji izredni taktičnosti je doživel, da so ga radi nekaterih slabosti zapustili celo najožji politični prijatelji. Garašanin je bil namreč preveč popustljiv nasproti Milanu Obrenoviću, s katerim sta se pa nazadnje radi njegove ločitve od kraljice le razšla. Kadar je bil v opoziciji, je grmel proti nasilju in se boril za politične svoboščine srbskega naroda, ko pa je bil na oblasti, je sam popuščal od svojih načel in pozabljal, kaj je govoril v opoziciji.

Njegovo književno delo ni bogato. Njegovi članki so, kakor pravi Jaša Prodanović, ujedljivi, polemični, polni posmeha. Take so tudi njegove »Dokolice«, (kar pomeni: zapiski v brezdelju). V njih smeši srbsko politično življenje v osemdesetih in devetdesetih letih. Predvsem govori ironično o parlamentarizmu, narodnih svoboščinah, volivnih sistemih, o delu v skupščini itd. Njegovim mazorom moramo marsikdaj oporekati, toda v splošnem priznati, da je napisal knjigo, ki se lahko primerja z znanim »Bajom Ganjom« Aleka Konstantinova. Slovenci podobnega dela nimamo. Garašanin je bil virtuozi besede in mojster v slikanju smešnih situacij. Ne smem reči, da je povsod nepristranski, smem pa trditi, da je uvidel pogubo političnih razvajenosti za srbskega človeka in v kolikor je očrtaval te razvade, jih je podajal neizprosno, iskreno in brez kakršnega koli pomisleka, pa čeprav bi to v nekem pogledu morda neugodno vplivalo na sodbo tujca o srbskem človeku v politiki.

T. P.

Salda-konte, štrance, journalne,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

**Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne**

**v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje**

Klišeje
 vseh
 vrst
 po
 fotografijah
 in
 risbah
 izvrsuje

**Klišama
 St. Deu**
 Ljubljana, Dalmatinova ul. 13

MARGARET
 MITCHELL

V VRTINCU

DRUGA KNJIGA

IZIDE
 MESECA
 JUNIJA

Tiskarna Merkur

LJUBLJANA, GREGORČIČEVA UL. 23

SE PRIPOROČA ZA CENJ. NAROCILA, KI JIH BO IZVRSILA HITRO,
 LICNO IN PO ZMERNI CENI / TISKA KNJIGE, BROŠURE, ČASOPISE,
 REVJE, KUVERTE, MEMORANDE, RACUNE, LETAKE, LEPAKE,
 POSETNE KARTE, LETNA POROČILA, VSTOPNICE, VABILA ITD.
 VSE TISKOVINE TISKA V ENI ALI VEČ BARVAH

V LASTNI ZALOZBI IZDAJA: »SLUŽBENI LIST KRALJEVSKE BANSKE
 UPRAVE DRAVSKE BANOVINE« IN »ZBIRKO ZAKONOV IN UREDB«,
 KATERE SEZNAM VAM NA ZELJO DOPOSLJE
 TELEFON 25-52